Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Su Hizmetlerinde Yaşanan Dönüşüm: Suyun Özelleştirilmesi ve Ülke Uygulamaları ile Kazanılan Deneyimler*

Transformation of Water Services: Lessons Learned from Water Privatization in Multiple Countries

Mikail PEHLİVAN[1], Nazan SUSAM[2]

*Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Yüksek Lisans programında hazırlanan "Neoliberal Politikalar ile Su Hizmetinde Yaşanan Dönüşüm: Özelleştirmeler, Dünya'da ve Türkiye'de Alternatif Su Hizmeti Modelleri" konulu tezden yararlanılarak hazırlanmıştır.

[1]Araştırma Görevlisi, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Edirne, Türkiye

[2]Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.P. 0000-0002-7273-333X; N.S. 0000-0003-4078-3217

Corresponding author:
Mikail PEHLİVAN,
Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Edirne, Türkiye
E-mail: mikailpehlivann@gmail.com

Submitted: 27.05.2021
Revision Requested: 15.10.2021
Last Revision Received: 18.11.2021
Accepted: 26.01.2022
Published Online: 14.04.2022

Citation: Pehlivan, M., & Susam, N. (2022). Su hizmetlerinde yaşanan dönüşüm: Suyun özelleştirilmesi ve ülke uygulamaları ile kazanılan deneyimler. *Journal of Economy Culture and Society*, Advance online publication. https://doi.org/10.26650/JECS2021-943895

ÖZ

Su ve su hizmetlerinde yaşanan dönüşüm son otuz yıl içerisinde uluslararası düzeyde dünyanın gündemine girmiş olan konulardan bir tanesidir. Uluslararası kuruluşların tavsiyeleri devletlerin su politikalarını etkilemekle birlikte, kamu-özel iş birliği şeklinde gerçekleştirilen özelleştirmeler, uluslararası kuruluşların neoliberal politikaları temelinde, küresel su şirketlerine yeni pazarlar açma fikri çerçevesinde gelişmektedir. Tarama ve değerlendirme yöntemi izlenen bu çalışmada su hizmetlerinin özelleştirilmesinin altında yatan nedenler ve farklı ülke örnekleri çerçevesinde özelleştirme uygulamalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak, uluslararası örgütler tarafından özelleştirmelerin kredi şartı olarak sunulduğu ülkeler (Hindistan, Arjantin, Bolivya ve Türkiye) bir yana, herhangi bir zorlama olmaksızın özelleştirmelerin gerçekleştirildiği Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde dahi diğer ülkeler için örnek teşkil edecek bir başarı söz konusu değildir. Öte yandan birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke şehirlerinde su hizmetlerinin yeniden belediyeleştirmeler ile tekrar kamu otoritesine geçmiştir. Kısacası özelleştirmelerin tecrübe edildiği şehirlere bakıldığında finansman, yatırım ve etkinlik bakımından başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir. Bu özelleştirmeler, su yönetimine alternatif bir çözüm olamadıkları gibi ülkelere ek maddi külfetler de yüklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Su hizmetleri, Su hizmetlerinde yaşanan dönüşüm, Suyun özelleştirilmesi, Özelleştirme, Yeniden belediyeleştirme

ABSTRACT

The transformation of water services is among the issues that have entered the world agenda in the last 30 years. Although recommendations from international organizations affect water policies of individual countries, water privatization realized as public–private cooperation has been spurred by the idea of establishing new markets for global water companies. This transition is rooted in the neoliberal policies of

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

such international organizations. This study, which follows the literature review method, aims to examine the reasons underlying the privatization of water services as well as the privatization practices implemented in different countries. The results reveal that excluding the countries where privatization is offered as a credit requirement by international organizations (India, Argentina, Bolivia, and Turkey), in developed countries (France and England) where privatization is conducted without coercion, water services management has not been successful and cannot be used as an example for other countries. In contrast, many cities in developed and developing countries have recently implemented remunicipalization, returning the control of water services to public authorities. Finally, countries that have implemented privatization have failed in terms of financing, investment, and efficiency, and the privatization process has imposed additional financial burdens. Water privatization, therefore, cannot be considered as a solution to water management.
Keywords: Water services, Transformation of water services, Water privatization, Privatization, Remunicipalization

EXTENDED ABSTRACT

Although water assumes as an independent course of movement under natural conditions, more and more intervention occurs daily due to human interference. Amidst factors such as population growth, urbanization, industrialization, and agriculture, natural water cycles are affected, creating consequences for water balance, water resources, and water access.

Considering water is a basic need for all individuals, the framing of water as a scarce commodity with limited usage rights that should be managed by the private sector has highlighted the issue of the commodification of water. In this narrative, the privatization of water services for the sake of efficient and effective management is presented as the only solution. Although recommendations from international organizations affect water policies of individual countries, water privatization realized as public–private cooperation has been spurred by the idea of establishing new markets for global water companies. This transition is rooted in the neoliberal policies of such international organizations.

According to neoliberal water policies, water is an economic good. By defining water in this manner, it becomes possible to price and subsequently commercialize the resource, enabling privatization. Therefore, the change of definition allows for the change in management approach. In the current system where public institutions are witnessed as inefficient and unproductive, the path to privatization is built through the deployment of various private sector participation methods in water services.

The study aims to examine the reasons underlying the privatization of water services as well as the privatization methods implemented in different countries. Factors that make the idea of privatization possible and the methods of the private sector for realizing this idea were included in the study, and the water service privatization models of selected countries were examined.

Although water is a natural resource without substitute, water services have been privatized in many countries through the efforts of global capital. In fact, privatization has been presented to many countries by international organizations as a credit condition. Global economic policy, rooted in neoliberalism and capitalism, presents the private sector solution, as the only alternative water management solution to defend against water scarcity. However, this market approach does not reflect the real needs of water management. If efficiency and productivity are the main goals of water management, considering that most water services worldwide are managed via the public sector, then it should be witnessed as rational to identify and eliminate deficiencies than to change the existing order as a whole. However, national water services are being entrusted to global water companies via privatization. Yet when we explore the countries where privatizations have happened, we witness that they have failed in terms of financing, investment, and efficiency, and that the privatization process introduced additional financial burdens. Privatization cannot therefore be witnessed as a practical solution to water management.

After reaching its peak in the 1990s, private sector investment in developing countries started to decline. Multinational companies have been unable to generate sustainable returns, and the privatization process in the water sector has lacked public support and has met with strong political opposition. Moreover, the private sector participation model has nowhere met the exaggerated expectations promised by its advocates. According to the results of the research (Marin, 2009; Zerah ve Jaglin, 2011), which analyzed the performance of more than 65 private sector participation models in developing countries using four criteria (scope extension, service quality, operational efficiency, and tariff changes), very few instances of private sector participation fulfilled even one or two of these criteria. In addition, with water privatizations, it was expected that competition would increase, thereby increasing benefit. However, the expected beneficial competitive environment did not occur for two reasons. The first is that a few water companies operate in the international arena, limiting the potential for competition, and the second is that competition becomes difficult in the presence of long-term agreements such as leasing and concession.

The failure of water privatization is rooted in the haste to entrust water management to the private sector completely, thereby ignoring its social, cultural, and ecological roles. Individuals and the environment always require water. One of the focal points of environmental sustainability and sustainable development is water; therefore, efficiency and productivity must be achieved in water use. In this regard, the public sector should also do its part regarding transparency, accountability, and effective surveillance. The deficiencies of the state in terms of water supply should be eliminated and strengthened. Water is a public good provided by nature, and should therefore, not be subject to profit maximization.

1. Giriş

Dünya'da var olan suların yalnızca yüzde 2,5 oranı insanların içme suyu ihtiyacını karşılayabilecek tatlı sulardan oluşmaktadır ancak bu suların tamamı da kullanılamamaktır. Bu suların büyük bir kısmı buzullarda donmuş halde ve yeraltı suyu olarak bulunmaktadır. Bu durum, canlı yaşamı için erişilebilecek tatlı su oranının ne kadar sınırlı olduğunu gözler önüne sermektedir (Alpaslan, Tanık ve Dölgen, 2008, s. 29; Babkin, Klige ve Vuglinsky, 2004, s. 13).

Su, doğal şartlar altında kendi içerisinde bir devinime sahip olmakla beraber insan etkileri nedeniyle her geçen gün daha fazla müdahaleye uğramaktadır. Nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, tarım gibi nedenler dolayısıyla bu doğal döngü etkilenmekte ve su dengesi, su kaynakları ve suya ulaşılabilirlik açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Kullanım dolayısıyla yeraltı sularının azalması, yapılan barajlar nedeniyle su akıntısının yavaşlaması ve biriken atıklar yüzünden suyun kalitesinin düşmesi, okyanusların çeşitli atıklarla kirletilmesi gibi nedenler suyun sürdürülebilirliğini etkilemektedir (Babkin ve ark., 2004, s. 17).

Günümüzde 5,2 milyar insan güvenli bir şekilde temiz suya erişim sağlayabilirken, 844 milyon insan hâlâ temel içme suyu hizmetine sahip değildir. Ayrıca, 263 milyon insan, su kaynağına erişim sağlamak için 30 dakikadan fazla bir süre harcarken, 159 milyon insan ise doğrudan yüzey sularından ihtiyaçlarını gidermektedir (WHO ve UNICEF, 2017, s. 3). Dünya genelinde her 3 kişiden 1'inin güvenli içme suyuna erişimi bulunmamaktadır (WHO ve UNICEF, 2019).

Niteliksel veya niceliksel anlamda su kıtlığının oluşması birçok ülkenin gelişmesinde güçlükler meydana getirmekte ve sosyal, politik ve ekonomik anlamda sorunlara neden olmaktadır (Saleth ve Dinar, 2004, s. 1). Tarihsel açıdan bakıldığında, insanların suyla ilişkisi sürekli olmakla beraber artarak devam etmiştir. Zaman içerisinde değişen ve gelişen toplumların yeni ihtiyaçlarıyla beraber suya olan talep daha da artmıştır. Bu durum, ikamesi olmayan bir kaynak olan su üzerindeki baskıları daha da artırmaktadır. Su kıtlığı değişen iklim koşullarının yanı sıra nüfusa bağlı olarak da artmaktadır. Enerji sektöründe, gıda üretiminde, endüstride ve rekreasyon amaçlı kullanım gibi birçok alanda suyun kullanımı doğal olarak talepte bir artışa neden olmaktadır.

Su, insanlar için temel bir ihtiyaç olmakla birlikte suyun kıt bir mal olması, kullanım hakkının sınırlı olması ve özel sektör tarafından yönetilmesi yönündeki yaklaşımlar, süreç içerisinde suyun metalaştırılması konusunu gündeme taşımıştır. Bu kapsamda suyun kamusallık yönü bir tarafa bırakılarak, verimli ve etkin yönetim gerekçesi ile su hizmetlerinin özelleştirilmesi tek çare olarak gösterilmektedir. Uluslararası kuruluşların tavsiyeleri devletlerin su politikalarını etkilemekle birlikte, kamu-özel iş birliği şeklinde gerçekleştirilen özelleştirmeler, uluslararası kuruluşların neoliberal politikaları temelinde, küresel su şirketlerine yeni pazarlar açma fikri çerçevesinde gelişmiştir.

Bu çalışmanın amacı su hizmetlerinin özelleştirilmesinin altında yatan nedenlerin (neoliberal düşünce) ve hem detaylı olarak ele alınan farklı ülkelerdeki özelleştirmelerin hem de özelleştirmelerin gerçekleştirildiği birçok farklı şehre değinilerek geniş bir çerçevede özelleştirme sonuçlarının değerlendirilmesidir. Bu kapsamda çalışmada öncelikli olarak özelleştirme fikrini mümkün kılan unsurlara ve özel sektörün bu fikri gerçekleştirebilecek yöntemlerine yer verilmiş, daha sonra birçok şehirde gerçekleştirilen özelleştirme tecrübesi ve özelleştirme sonrasındaki genel eğilim incelenerek su hizmetinin özelleştirilmesi hakkında değerlendirmede bulunulmuştur.

2. Su Hizmetinde Yaşanan Dönüşüm: Özelleştirme

Kentleşme, sanayileşme ve nüfus artışıyla beraber artan tüketim olgusu, çevrenin nicel ve nitel olarak kirlenmesini artırmıştır. Düşünülenin aksine, bu kirlilik doğanın kendisini yenileme

hızının üzerine çıkmış ve böylece ekolojik sorunlar hızla artmaya başlamıştır (Ökmen, 2004, s. 332–334). Hedefi kâr maksimizasyonu olan kapitalizm ise insani ihtiyaçları piyasa mekanizmasına konu ederek ekolojik krizin derinleşmesine yardımcı olmaktadır. Su krizinin ortaya çıkışı da bu çerçevede değerlendirilmelidir (Lebowitz, 2010, s. 7). Kıtlık söylemi metanın değerini artıracağı için su kıtlığı tartışmaları da suyu ekonomik bir mal olarak gündeme getirmiştir. Böylece su krizi özel sektörün yeni yatırım aracı olarak görülmeye başlanmıştır.

Diğer yandan, 1970'li yıllarda meydana gelen ekonomik durgunluk ile beraber devlet destekli ekonomik büyümenin yerini özelleştirme ve ticarileşmeye bırakması, kendine yeni yatırım alanları arayan uluslararası sermaye için su hizmetlerinin yeni bir yatırım alanı oluşturmasını desteklemiştir. Suyun uluslararası sermaye tarafından bir ihtiyaç olarak görülmesi, özelleştirilebilir ve yatırım yapılabilir bir sektör olmasının yolunu açmıştır (Yılmaz, 2013, s. 163).

Uluslararası örgütlerin iddiasına göre, su hizmetindeki bütün etkinsizlikleri minimize etmek fiyatlama mekanizması ile mümkündür. Suyu ekonomik bir mal olarak kabul etmek bu yaklaşımı basitleştirmektedir. Çünkü yüksek fiyatlar, su kullanımını değerli kılacak ve atık su miktarını azaltacaktır. Böylece su kaynaklarında ve hanehalkları için kullanılabilecek su miktarında artış olacaktır. Bunun sonucunda, su kaynakları korunacak ve suyun sürdürülebilirliği artmış olacaktır (Bluemel, 2004, s. 962–963).

Uluslararası sermaye kuruluşları bu kapsamda su kaynaklarının daha iyi yönetilmesi için kamusal planlamalara değil, daha iyi işleyen serbest piyasaya ihtiyaç olduğunu ön plana çıkarmışlardır. Su piyasasının iyi işleyebilmesi için güvenilir ve devredilebilir mülkiyet haklarının iyi tanımlanması gerekmektedir. Çünkü mülkiyet haklarının kesin bir şekilde tanımlanması su piyasasına olan yatırımları teşvik etmesi açısından oldukça önemlidir (Cuzan, 1979, s. 325–326; Milliman, 1959, s. 46–47).

Su hizmeti özelleştirilirken iki faktör ön plana çıkmaktadır. Birincisi, 1980'de yaşanan ideolojik değişimdir ki, bu dönemde su özelleştirmelerinin hem mümkün hem de kârlı olacağı düşünülmüştür. İngiltere bu konuda örnek olmuş bir ülkedir. İkinci faktör ise, Dünya Bankası (DB) ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından benimsenen, gelişmekte olan ülkelerde su özelleştirmelerinin teşvik edilmesi stratejisidir. Bu teşviklerin arkasında, özelleştirme ile kamu kesiminden daha iyi bir fiyat, yatırım ve yönetim şekli gerçekleştirileceği düşüncesi yatmaktadır (Hall ve Lobina, 2008, s. 5–6).

Böylece 1980'li yıllardan itibaren hız kazanan özelleştirmeler kapsamına su hizmetleri de dâhil edilmiştir. Hatta, uluslararası finans kurumları su hizmetlerinin özelleştirilmesini önemli bir borç verme koşulu haline getirmiştir (Globalization Challenge Initiative, 2001). Doğal bir hak olarak tanımlanan su, 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik bir mal olarak görülmeye başlanmış ve kapitalist sistemde sermaye birikiminin gücü, suyu piyasaya konu olabilecek bir mal haline dönüştürmüştür (Sarı ve Tuluay, 2011, s. 57).

Uluslararası su şirketleri, DB başta olmak üzere uluslararası finans kuruluşları, uluslararası kalkınma ajansları ve dünya su konseyi gibi organizasyonlar tarafından desteklenen özelleştirme faaliyetlerinin yukarıda ifade edilen sebepleri üç kategoride toplanabilir: (i) Kamu kesiminin mali kısıtları, (ii) su hizmetinde maliyetleri azaltma ve etkinlik kazanımları, (iii) politik süreçler ve ideolojik tutumlar (Bel ve Fageda, 2007, s. 520–522). Bunun yanı sıra genellikle yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve akademisyenler su hizmetinde özelleştirmelerin yapılmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu kesimin özelleştirme karşıtı argümanları ise şu şekilde ifade edilebilir: (i) Uluslararası su şirketlerinin tekel konumlarından faydalanarak su fiyatlarında artışa gidebilmeleri, (ii) özelleştirme ile gerçekleştirilecek maliyet düşüşlerinin ve

hizmet kalitesinde iyileştirmelerin çeşitli nedenler dolayısıyla şüpheli görülmesi: İlk olarak su hizmeti, ihale sürecine gerçek rekabeti dâhil etmenin zor olabileceği bir ekonomik faaliyettir. En iyi ihtimalle sınırlı sayıda teklif verenlerle bu sürecin tamamlanması söz konusudur. İkincisi, kâr maksimizasyonu ilkesi altında, özel şirketlerin kentsel su hizmetlerinin kalitesi pahasına kâra öncelik verme eğiliminde olmaları beklenmektedir. Bu da genellikle çok maliyetli olsa da, özel şirketlerin performansının izlenmesi ihtiyacını doğurmakta ve maliyetleri artırmaktadır. Üçüncüsü, yine denetimle ilişkili olarak, özelleştirme sözleşmelerinin uygulanmasıyla ilgili işlem maliyetleri söz konusudur, yani bilgi asimetrisi, sözleşmelerin yönetimi ve izlenmesi ile ilgili maliyetler bulunmakta ve bunların kentsel su hizmetlerinin doğrudan yönetiminin maliyetlerini bile aşabilme ihtimali bulunmaktadır. Dördüncüsü ise su endüstrisindeki ölçek ekonomilerinden yararlanmanın tek yolunun özelleştirme olup olmadığının sorgulanabilir olmasıdır (Ruiz-Villaverde, González-Gómez ve Picazo-Tadeo, 2015, s. 165–167).

2.1. Küresel Su Unsurları

Küresel anlamda ekonomik bir mal olarak ele alınan su politikasının üç unsuru bulunmaktadır. Bunlar;

- Havza yönetimi sisteminin kurulması;
- Suyun arza göre kamu eliyle değil, talebe göre sermaye eliyle yönetimi;
- Su ve su kaynaklarının küresel serbest ticaret kapsamına alınmasıdır (Yıldız, 2007, s. 98).

Havza yönetimi sistemi, suların doğal sınırlarına göre kurulacak birimler tarafından yönetilmesini ifade etmektedir. Bu modelde katılımcılık savunulmaktadır ve bu sayede, su bölgesinde bulunan toprak sahipleri ve yönetimde bulunan şirketlerin kamu otoritesini paylaşma gücüne sahip olmaları mümkün olacaktır.

1970'li yılların ortalarından itibaren küresel durgunluk ile beraber, aşırı birikim krizi (kâr oranlarının düşmesi, sermaye birikiminin yavaşlaması ve kamu harcamalarının artması) olarak görülen refah devleti çerçevesinde sunulan hizmetler, bütçe açıkları sebep gösterilerek kısıtlanmaya başlanmıştır. Akabinde, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin önü açılarak ülkelerin su politikalarında ve su altyapı yatırımlarında bazı teşviklerin terk edilmesi gündeme gelmiştir. 1980'li yıllarla birlikte ise arz yanlı sermaye birikimi koşullarını destekleyecek politikalar yerine talep yönlü politikalar uygulanmaya başlamıştır. Böylece, devletin elindeki varlıklar ve ortak mülkiyete konu olan değerler piyasaya konu edilmiştir. Bu şekilde, küresel sermayenin karşısına çıkan yeni kârlı alanların bir süreliğine de olsa kapitalizmin aşırı birikim sorununu çözmesi beklenmiştir. Söz konusu kârlı alanların arasına uluslararası örgütlerin girişimleri ile 1990'lı yıllarda su da katılmıştır (Çınar, 2006a, s. 50)

2007 yılında yapılan bir çalışmada, küresel su piyasasının yıllık 425 ila 700 milyar dolar arasında bir hacme sahip olduğunun su uzmanları tarafından belirtildiği ifade edilmektedir (Geman ve Kanyinda, 2007, s. 23). Bu hacim, yıllar içerisinde giderek artmaktadır. Ayrıca suyun finansal piyasalarda da önemli bir değer olduğu kabul edilmektedir. Finansal istikrarsızlık dönemlerinde dahi, şirketler için suyun güvenli bir liman olarak görülmesi bu durumu doğrulamaktadır (Fiorelli ve Mele, 2017, s. 630).

2.2. Su Hizmetlerinde Özel Sektör Katılım Yöntemleri

Günümüzde, mevcut tartışmalarda "özel" kavramı, kamu sektörü dışında kalan ve kâr amacı güden şirketleri ifade etmekte kullanılmaktadır. Bu doğrultuda "özelleştirme" kavramı, su arzı altyapısı için mülkiyet veya yönetim sorumluluğu devri yoluyla, kontrolün kamudan özel sektöre

geçişine işaret etmekte; suyun ticarileşmesi anlamına gelmektedir. Su hizmetlerinin yapılmasında özel sektörün tercih edilmesinin nedeni (*rasyonalitesi)*, devlet kurumlarının çoğu zaman birbiriyle çelişen hedefleri yerine açık, tutarlı hedefler ve araçlar içermesine ve özel bir işletmecinin kâr güdüsü ile daha verimli çalışmasına dayandırılmaktadır (Marin, 2009, s. 19–22).

Kamu-özel işbirlikleri özel sektör (hükümet dışı) kuruluşları, kamu sektörü kuruluşları, devlet daireleri ile tüketici grupları arasında su ve sanitasyonun sağlanması ile ilgili çok çeşitli anlaşmaları veya ortaklıkları kapsayacak genel bir terim olarak kullanılmaktadır. Kamu-özel işbirliklerinin bazı avantajlara sahip olması nedeniyle de tercih edilmektedir. Bu süreçte özel sektörün sahip olduğu avantajlar kamu sektöründe var olan dezavantajlara dayanmaktadır. Bu dezavantajlar; i) Devlet işlerinde var olan bürokrasi ii) Devlet kurumlarının makul düzeyde hizmet sunma veya hizmet kalitesini iyileştirme kapasitelerinin eksikliği iii) Kamu kurumlarının mali zayıflığı nedeniyle hizmet talebinde gerçekleşen bir artışa yanıt verememesi iv) Kamu sektöründeki aşırı istihdam nedeni ile hizmetlerde etkinsizlik oluşması şeklinde sayılabilir (Sohail, 2005, s. 43).

Tablo 1: Özel Sektör Katılım Yöntemleri

Özel Sektör Katılımının Artması							
	Hiz. Söz.	**Yön. Söz.**	**Kira (Affer.) Söz.**	**Kira (Lea.) Söz.**	**İmtiyaz Söz.**	**Yap-İşlet-Devret**	**Tam Özelleş. (Div.)**
Varlık Mülkiyeti	Kamu	Kamu	Kamu	Kamu	Kamu	Kamu/Özel	Özel
Sermaye Yatırımı	Kamu	Kamu	Kamu	Kamu	Özel	Özel	Özel
Ticari Risk	Kamu	Kamu	Paylaşımlı	Paylaşımlı	Özel	Özel	Özel
İşletim/Bakım	Kamu/Özel	Özel	Özel	Özel	Özel	Özel	Özel
Sözleşme Süresi (Yıl)	1-2	3-5	8-15	8-15	25-30	20-30	Süresiz

Kaynak: UN-Habitat, 2013, s. 169.

Tablo 1'de yer alan özel sektör katılım yöntemlerinden;

Hizmet sözleşmeleri (service contract), genellikle kısa vadeli sözleşmelerdir. Özel bir yüklenici, sayaçların kurulması, boruların onarılması veya faturaların toplanması gibi belirli bir görev için sorumluluk almaktadır. Ücretler, genellikle sabit veya birim başınadır ve önceden kararlaştırılmıştır. Bu tür bir sözleşme, yalnızca belirtilen görevlerden sorumlu olunduğu için, özel sektöre en az sorumluluğu tahsis etmektedir. Hizmetin idaresi için, genel sorumluluğu kamu sektörü elinde tutmaktadır (Sohail, 2005, s. 50; UN-Habitat, 2013, s. 169).

Yönetim sözleşmeleri (management contract), genellikle, özel sektörün yatırım yapmak için çok riskli gördüğü ülkelerde ve şehirlerde kullanılmaktadır. Bazen daha fazla taahhüt altına girmeden önce su hizmetini test etmek isteyen özel şirketler, giriş noktası olarak bunu kullanmakta ve devamında imtiyaz sözleşmeleri yapabilmektedirler. Bir yönetim sözleşmesi kapsamında hükümet, su veya kanalizasyon şebekesinin işletilmesi ve bakımının sorumluluğunu özel sektöre devretmektedir. Ancak, özel yatırım için sermaye taahhüdü vermemektedir. Bazen kamu kesimi, faturalama ve gelir tahsilatı gibi belirli yönetim kısımlarını kontrol altına almayı tercih edebilmektedir (OECD, 2009, s. 169; Sohail, 2005, s. 50).

Kira sözleşmesi (affermage), yönetim sözleşmesine benzemekte, ancak özel işletmeciye tüm işletme ve bakım işlevlerinin (teknik ve ticari bakımdan) sorumluluğunu yüklemektedir. Yüklenici firma, tarife gelirini toplamaktadır. Bunun yanı sıra yükleniciye, üretilen ve dağıtılan her bir su birimi için üzerinde anlaşılmış ücreti ödemek üzere elde edilen para oluşturulan bir fona git-

mektedir. İşletme ve bakım masraflarının ödenen ücretten daha yüksek olması durumunda, yüklenicinin ticari zarar riski bulunmaktadır. Diğer taraftan, hükümetin firma zararını karşılayacağını garanti etmesi durumunda, *yüklenicinin su tarifesi ile ilgili zarar riski ortadan kalkmaktadır* (OECD, 2009, s. 169)

Kira sözleşmesi (lease contract), yukarıda bahsedilen kira (affermage) sözleşmesine benzemekle beraber; farklı olduğu nokta, gelirin yalnızca tarife ile belirlenmesidir. Yüklenici firma, tarife sözleşmesiyle aynı kira (affermage) sözleşmesindeki gibi tarife gelirini toplamakta, kira bedelini kamu sektörüne ödemekte ve böylece farkı korumaktadır (Nickson, 1997, s. 173–174; OECD, 2009, s. 169).

İmtiyaz sözleşmeleri (concession contract), son yıllarda özelleştirmeyle ilgili tartışmaların odak noktası haline gelmiş, özellikle Latin Amerika ve Asya'da özel sektöre verilen kapsamlı imtiyazlar dikkat çekmiştir. Tam imtiyaz modelinde, su tedarik sisteminin tamamı için işletme ve yönetim sorumluluğu ile beraber, risk ve finansman sorumluluğunun büyük bir kısmı özel sektöre aktarılmaktadır. Büyük çaplı yatırımları telafi etmek için, imtiyazlar genellikle 25 ila 50 yıl arasında uzun dönemli olarak verilmektedir (Gleick, Wolff, Chalecki ve Reyes, 2002, s. 28; Johnstone, Wood ve Hearne, 1999, s. 3–4).

Yap / Sahip ol / İşlet / İyileştir / Devret sözleşmeleri, imtiyaz sözleşmelerine benzerler. Fakat bu sözleşmeler genellikle yeşil projeler için kullanılmaktadırlar. Çünkü bu projelerde özel sektör altyapıyı yapmayı da üstlenmektedir. Ayrıca dağıtım şebekelerinden ziyade su arıtma ve kanalizasyon arıtma tesisleri için de kullanılmaktadırlar. Özel sektör altyapıyı güçlendirirken, devlet de tedarik edilen suyu satın almaktadır. Diğer bir deyişle kamu otoritesi, tedarik edeceği belli bir hacimdeki suyu satın almayı garanti etmektedir. Genellikle, yatırım oldukça büyüktür ve buna göre sözleşme süresi de sermaye harcamalarının geri kazanılmasına izin verecek kadar uzun olmaktadır. Sözleşmenin sonunda varlıklar, özel şirkette süresiz olarak kalabilmekte veya önceden belirlenmiş bir ücret karşılığında devlete geri teslim edilebilmektedir (Johnstone ve ark., 1999, s. 3; OECD, 2009, s. 170).

Tam Özelleştirme Sözleşmeleri (divestiture), birkaç küçük ve izole örnek dışında sadece İngiltere ve Galler'de uygulanmıştır. Özel şirket, varlıklarını devletten satın almakta ve işletimi ile bakımını bir iş olarak ticari kurallar gereği yerine getirmektedir. Ancak İngiltere ve Galler'de, özel su şirketleri diğer kamu şirketlerine uygulanmayan düzenlemelere tabi olmuşlardır. Örneğin, su şirketlerinin iflas başvurusunda bulunmalarına izin verilmemiştir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde, tam özelleştirme çeşitli nedenlerden dolayı geri planda kalmaktadır. Bu nedenler; özel sektörün ilgisizliği, doğal tekelin özelliklerinden kaynaklı olarak regülasyonun zorluğu ve yerel yatırım kaynakları ile sermaye piyasasının eksikliği şeklinde sıralanabilmektedir (Johnstone ve ark., 1999, s. 4; Nickson, 1997, s. 176; OECD, 2009, s. 170).

3. Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesinde Ülke Örnekleri

Gelişmiş ülkelerde özel veya kamu üretimi arasındaki seçim, kamu ekonomisinin bir alt kümesi olan optimal vergilendirme teorisine dayanmaktadır. Bu teori, hangi işletme formunun "*mutlak etkinlik avantajına*" sahip olduğunun belirlenmesi ve hizmeti gerçekleştirecek kesime *(kamu ya da özel)* buna göre karar verilmesi gerektiğini öne sürmektedir (Dore, Kushner ve Zumer, 2004, s. 50). Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde, devletlerin maddi olarak su hizmetini sağlamada zorlandıkları noktada özelleştirmeler, küresel şirketlerin baskısı ile *(doğrudan ya da dolaylı yönlendirmelerle)* sihirli bir çözüm olarak sunulmuştur (Spronk, 2007, s. 126). Özelleştirmeden beklenen ise etkinlik, verimlilik, kamu maliyesini güçlendirme, finansal derinlik oluşturma, rekabetin artması ve oluşan bu rekabetten faydanın artırılmasıdır.

Çalışmanın bu kısmında coğrafi konumları, gelişmişlik düzeyleri ve sosyo-kültürel özellikleri birbirinden farklı olan ülkeler ele alınmıştır.[1] Bu ülkelerde gerçekleşen su reformları da iki olguya dayandırılabilir. Birincisi, 1980'lerde başlayan ekonomi, politika ve sosyal hayata etki eden bir süreç olan neoliberalizm düşüncesi; ikincisi ise neoliberalizm olgusu ile bağlantılı olmak suretiyle suyun ekonomik bir mal olarak ele alınması ve desantralize edilmesi *(yerelleşme)* gerektiğinin düşünülmesidir. Ülke örnekleri özelleştirmelerin gerçekleştirildikleri zamanlar dikkate alınarak, özelleştirmelerin gerekçesi, uygulama süreçleri ve sonuçları başlıkları altında değerlendirilecektir.

3.1. Fransa

1980'li yıllarda Fransa'da içme suyu ve atık su hizmetlerini yönetmede "*komünler (communes)*" olarak adlandırılan Fransız belediyeleri; teknik, operasyonel, ticari, finansal, kurumsal ve çevresel anlamda birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Su özelleştirmeleri, yerel idarelerin su ve kanalizasyon şebekelerinin teknik veya mali açıdan yetersiz hale geldiği bu dönemde, Avrupa standartlarını yakalamak amacıyla gerçekleştirilmiştir (Dore ve ark., 2004, s. 46). 1982 ve 1992 yıllarında çıkarılan "*Desantralizasyon Kanunu ve Su Kanunu*" ile beraber kamusal su arzının etkinliğini artırmak amacıyla yeni alternatif çareler aranmış ve sonuçta su hizmetinin özelleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, buna destek olarak 2000 yılında kabul edilen "*Avrupa Birliği (AB) Su Çerçeve Direktifi"* doğrudan bir yaptırım uygulamasa da belediyeleri, hizmetlerin devri noktasında yönlendirmiştir (Elnaboulsi, 2001, s. 510–531).

Uygulama örnekleri;

Fransa-Grenoble'da su hizmeti, 1989 yılında özelleştirilene kadar belediye yönetimi altında sunulmuştur. 1984 yılında Grenoble Belediye Başkanı Alain Carignon tarafından gaz, elektrik ve su hizmetlerinde özel sektör katılımını destekleyen politika savunulmuş ve 1989 yılında 25 yıllık sözleşme ile Suez'in alt şirketlerinden biri olan Compagnie de Gestion des Eaux du Sud-Est'e (COGESE) verilmiştir (Lobina ve Hall, 2007, s. 96). Sözleşme süresi zarfında tarifelerde, yapılan yatırımların üzerinde artış görülmüştür. Su hizmeti devredilirken altyapının iyi durumda ve şirket tarafından yapılan yatırımların sadece bakım ve işletim harcamalarına ait olduğu raporlanmış ve bu tarife yüksekliğini haklılaştıracak bir durumun olmadığı açıklanmıştır. Ayrıca sözleşme süresinin çok uzun olması belediye meclisinin tekrar anlaşma fırsatını uzun dönemli olarak elinden almakla birlikte; sözde yatırımlar ile yükselen su fiyatları nedeni ile 25 yıl içerisinde (Katma Değer Vergisi hariç) yerel halkın ve su kullanıcıların üzerine 1 milyar frank maliyet olarak yükleneceği öngörülmüştür (Lobina ve Hall, 2007, s. 97–98).

1 Söz konusu ülkelerin seçilme nedenleri şu şekildedir:
i) Fransa, 19. yüzyılda sadece Fransa'da özel şirketler tarafından su hizmetlerinin sunumu devam etmesi ve günümüzde dünyanın en büyük su şirketleri olan Suez ve Veolia şirketlerinin Fransa kökenli olması bakımından;
ii) İngiltere, su hizmetlerinde tam özelleştirme uygulayan ülke olması bakımından,
iii) Hindistan, Asya kıtasında nüfus miktarı yüksek ve gelişmekte olan bir ülke olması bakımından,
iv) Arjantin, gerçekleştirilen en yüksek miktarlı özelleştirmeye sahip olması bakımından,
v) Bolivya, özelleştirme sonucu yaşanan iç karışıklık sonucunda tarihe "Cochamamba Su Savaşı" olarak geçmesi bakımından,
vi) Ürdün ise, kurak bir iklime sahip olması nedeniyle beklenenin aksine, özel sektör katılımını gerçekleştirmesi bakımından,
vii) Türkiye, DB'nin su hizmetinin özelleştirilmesini kredi şartı olarak sunması ve bunun neoliberal politikalarının somut bir yansıması olması bakımından önem arz etmektedir.

1995 yılı Grenoble için bir dönüm noktası olmuştur. Belediye Başkanı Alain Carrignon ve Suez'in başkanı yolsuzluk yaptığı gerekçesi ile mahkeme, haklarında hapis cezası vermiştir. Aynı yıl seçimler olmuş ve kazanan partinin, su hizmetinin yeniden belediyeleştirilmesi için 150 ila 400 milyon frank arasında değişen tazminatın ödenmesine bağlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle kamu-özel işbirliğine gidilmiş ve 1996 yılında %51'i belediyeye, %49'u ise özel firmaya ait olmak üzere Societe des Eaux de Grenoble (SEG) kurulmuştur. Ancak özel şirket, tüm önemli kararlar üzerinde ve özellikle de yatırım politikası, diğer belediyelerle yapılan sözleşmelerin sonuçlandırılması, Grenoble Belediyesi ile anlaşmaların değiştirilmesi ve personel değişikliği ile ilgili kararlar üzerinde veto hakkını elinde tutmuştur (Hall ve Lobina, 2001; Schiffler, 2015, s. 92).

Fakat su hizmetinin özelleştirilmesine en başından karşı çıkan, ekolojinin korunması fikrini savunan Association Démocratie-Écologie-Solidarité (ADES) partisinin üyesi Raymond Avrillier, su hizmetinin COGESE'ye transferinin daha en baştan yolsuzluklar nedeni ile yasadışı olduğunu ve 1996 yılında yeniden uzlaşma sağlanırken belediyenin kamuoyunu bilgilendirmediği ve rekabetin de engellendiğini savunarak mahkemeyi kazanmıştır. Buna paralel olarak, "İmdat Su (Eau Secours)" adlı sivil toplum kuruluşu da bu konuda halkla ilişkiler ve lobicilik çalışmaları ile sürekli olarak düzenli bildiriler sunmuş ve internet sitesi üzerinden yaptığı açıklamalar ile halkı bilgilendirerek belediye meclisi üzerinde baskı kurmuştur. Tüm bu çabalar sonuç vermiş ve su hizmeti 2000 yılında yeniden kamu sektörüne geçmiştir (Hachfeld, 2008, s. 5).

Bu süreçte, su tedarikinin özel sektöre devri ve daha sonra özel sektörden kamu-özel işbirliği ile oluşturulan şirkete devri, su kullanıcıları ve Grenoble vatandaşlarının aleyhinde olmuş ve yeni sözleşmeler özel şirkete daha fazla kâr sağlamıştır (Hachfeld, 2008, s. 5).

Uygulamada ortaya çıkan sorunlar;

Fransa'da su hizmetleri, kamu tarafından sunulan fiyatlara göre yaklaşık %40 daha yüksek fiyatlarla çeşitli özel sektör katılım yöntemleri ile sunulmuştur (Dore ve ark., 2004, s. 49). Fiyatların kamu sektörüne göre daha yüksek olduğu Tablo 2'deki veriler ile gösterilmektedir.

Tablo 2: Fransız Frangı Cinsinden Su Fiyatları (1994-1999)*

YÖNETİM TÜRÜ	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Belediye	1,489	1,621	1,716	1,803	1,848	1,841
Özel	1,784	1,908	1,993	2,050	2,100	2,100
Kamu-Özel İşbirliği	1,734	1,812	1,963	2,014	2,076	2,101

*Yıllık 120 m^3 su tüketimi için ortalama fiyat düzeyi.
Kaynak: Hall ve Lanz, 2001, s. 30.

Fransa'da, temel politika hedefi ev, endüstri ve tarım çerçevesinde kirlilik ile ilgili yeni AB standartlarına uymak ve talebi karşılamak için yeterli su rezervlerini korumaktır. Bu hedeflere ulaşmak için kirleten-öder stratejisi kabul edilmiştir. Ancak kirlilik vergisi, tam bir kirleten-öder aracı olarak atık deşarj miktarıyla ilgili olmadığı için, kirleten-öder politikası kendi içinde doğal sorunlar oluşturmuştur (Dore ve ark., 2004, s. 46).

Fransa'da, kentsel nüfusun artması ile beraber, özelleştirme oranlarının 1990'lı yıllarda hızla artmıştır. Rekabetçi piyasa ortamının oluşturulması ve maliyetlerinin düşürülmesi yönündeki beklentilere rağmen, uygulamada devlet müdahalesi devam etmiş ve istenen başarı sağlanamamıştır (Dore ve ark., 2004, s. 47; Neto, 1998, s. 112). Fransız su sistemi de özelleştirmeden sonra devam eden sübvansiyonlar nedeniyle; merkezileştirilmiş, politize edilmiş ve piyasa güçlerinden izole edilmiştir.

Fransa hükümeti tarafından verilen sübvansiyonlar, piyasaya negatif etki eden tek unsur değildir. Örneğin; mevzuat gereği, sözleşmeyi kazanan şirket istihdam ettiği kişi sayısını azaltamaz ya da ücretleri düşüremez aksi takdirde çok maliyetli olan Fransız tazminat sistemine uymak zorunda kalacaktır (Dore ve ark., 2004, s. 48).

Özelleştirme uygulamalarında yabancı şirketlerin piyasaya girmesi istenmemiştir. Fransa da su sektöründe piyasanın yaklaşık %96'sı üç büyük yerli şirkete aittir (%18.8'i Suez, %36.7'si Veolia ve %40'ı SAUR) (Dore ve ark., 2004, s. 48). Fransa'nın piyasayı bu şekilde korumasının sonucunda bu yerli şirketler uluslararası şirket haline gelmiştir. Finansal olarak güçlü ve işinde profesyonel çalışanlara sahip olan bu şirketler; en kompleks yapıları bile yönetebilme yeteneğine sahiptir. Bu da doğal olarak, şirketlere çok önemli bir manevra kabiliyeti vermektedir (Elnaboulsi, 2001, s. 522–523)

Özel şirketlerin çoğu, devlet sübvansiyonlarından yararlanmaya devam etmiş ve sadece sermayesinin üçte birini kullanarak altyapı yenilemelerini gerçekleştirmiştir. Bu sözleşmeler ve sübvansiyonlar, az sayıda olan şirketlerin büyüyüp gelişerek, uluslararası su şirketlerine dönüşmesini sağlamıştır (Dore ve ark., 2004, s. 49).

3.2. İngiltere

1989'a kadar, İngiltere'deki su ve kanalizasyon tesisleri, çoğunlukla kamu sektörü tarafından yürütülmüş, 1989'da İngiliz hükümeti, su ve kanalizasyon hizmetlerini tamamen özelleştirme kararı ile sıra dışı bir adım atmıştır. Özelleştirme kararı verilirken etkili olan rekabet, yatırım ve hizmet kalitesinde artışa dair argümanların yanı sıra su sektöründe devletin başarısız olmasının özel sektörün başarısız olmasından daha maliyetli olacağı düşünülmüştür (Bakker, 2001, s. 145; Dore ve ark., 2004, s. 42–43).

Özelleştirme sürecinde, üç düzenleyici kurum kurulmuştur. Su Hizmetleri Dairesi (OFWAT-The Office of Water Services), İçme Suyu Müfettişliği (DWI-The Drinking Water Inspectorate) ve Çevre Ajansı (EA-The Environment Agency). OFWAT su fiyat rejimini düzenlemekle, DWI su kalitesini izlemekle, EA ise, nehir ve çevre kirliliğini izlemekle görevlendirilmiştir (Dore ve ark., 2004, s. 43).

Uygulama örnekleri ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar;

Özelleştirmeden birkaç yıl sonra, özelleştirilen su şirketlerinin uyguladıkları aşırı fiyatlar, aşırı kâr politikası ve kötü performans sonuç olarak kötü bir itibara sahip olmalarına neden olmuş ve popülerliklerini yitirmişlerdir.

Bu durum parlamento komitesi tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

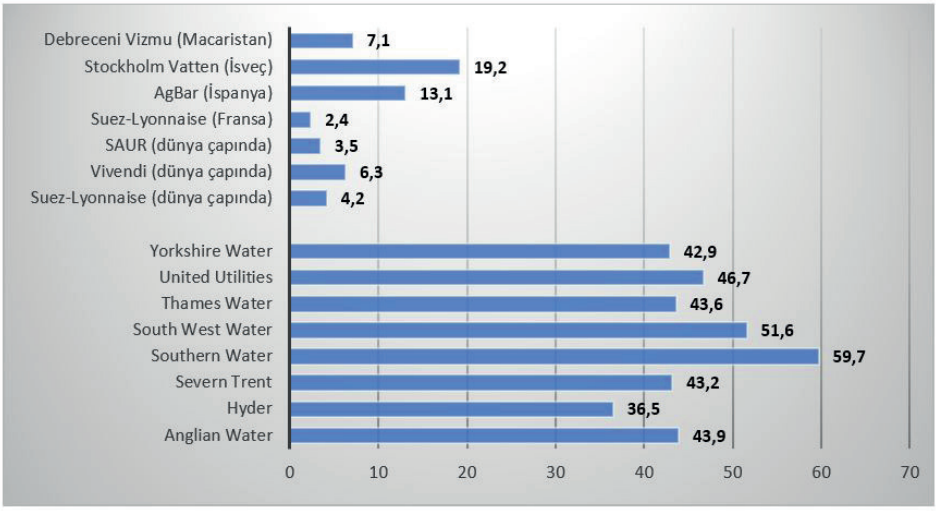
Özelleştirme sonrası -1990/1 ve 1997/8 arasında- reel olarak şirketlerin kârları yükselmeye başladıktan sonra, su ve kanalizasyon şirketlerinin vergi öncesi kârları, müşterilerin sürekli fiyat artışları yaşadığı bir dönemde %147 oranında artmıştır. Su ve kanalizasyon fiyatları, 1994-1995 döneminde meydana gelen artışın büyüklüğü ile beraber 1988'den 1998'e sırasıyla %36 ve %42 oranında (reel olarak) artış göstermiştir. Yöneticilerin ve firmaların yüksek kârları kamuoyunda tepkiye neden olmuştur (HCSCE, 2000). Buna yönelik gelişmelere aşağıda Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3: 1989-98 Yılları Arasında Şirket Kârları (milyon pound, 1997/98 fiyatlarıyla)

Şirket	1989/90	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	89/90-97/98
Anglian	106	188	202	212	148	236	252	215	274	158%
DwrCymru	46	158	163	177	162	132	119	215	209	351%
NorthWest	52	265	271	282	302	298	368	396	394	658%
Northumbrian	14	58	72	79	70	99	97	129	135	898%
SevernTrent	176	307	313	308	316	292	395	373	351	100%
Southern	81	120	136	136	143	157	175	b.y.	b.y.	115%
SouthWest	61	109	106	106	104	69	115	118	106	72%
Thames	218	263	278	287	271	332	242	384	419	92%
Wessex	31	81	91	98	116	128	142	150	139	351%
Yorkshire	137	141	146	158	161	155	172	223	206	50%
Toplam	992	1690	1776	1844	1794	1898	2077	2203	2232	142%

* b.y.: bilgi yok
Kaynak: Downing ve Richards, 1998, s. 51.

İngiltere'deki su şirketlerinin kârları ile diğer ülkelerdeki bazı su şirketlerinin kârları karşılaştırıldığında (Şekil 1) İngiltere'deki şirketlerin diğerlerine göre birkaç kat daha fazla kâr ettiği görülmektedir.[2] Fakat buna rağmen, DWI, suların tam anlamıyla iyileştirilemediğini; EA ise, çevre kirliliği sorunlarının devam ettiğini ve şirketlerin bu konuda ceza aldıklarını raporlamıştır (Hall ve Lobina, 2001).

Şekil 1: İngiltere'deki Su Şirketleri ile Diğer Ülke Şirketlerinin Kâr Marjlarının Karşılaştırılması (%)

Kaynak: Lobina ve Hall, 2001, s. 14.

2 İngiltere'deki su şirketlerinin kârları, siyasi açıklamalardan farklı olarak basın tarafından da dikkat çekilmiştir. Bu durumu 1994 yılında Dailymail, "Büyük Su Soygunu" başlığı altında, *"Su faturalarının hem hanehalkı hem de sanayi bazında yükseldiğini, İngiltere'nin ilk on su şirketinin yöneticileri ve hissedarları tarafından, İngiltere tarihindeki en büyük lisanslı soygun eylemini gerçekleştirmek için monopol konumlarını kullandıklarını"* gündeme taşımışlardır (Hall ve Lobina, 2001).

İngiltere'de özelleştirmelerle çevresel kazanımların (tartışmalı olmakla beraber) gerçekleştirildiği ön planda tutulmakla birlikte sivil toplumun düşüncesi, çevresel kazanımların maliyetini özel sektöre yüklemek için yapılan uygulamaların kamu yararını göz ardı ettiği yönündedir. Uygulama sürecinde İngiltere halkının özelleştirme ile ilgili temel kaygısı, *artan su maliyetleri, su mevcudiyeti ve özelleştirilen su şirketlerinin finansal stratejileri ile* daha da artmıştır (Buller, 1996, s. 470, 480). Diğer taraftan hizmetlerde etkinliğin artırılması, çevrenin korunması ve AB standartlarına ulaşılması amacıyla serbest piyasa mekanizması içinde devlet dışarıda tutularak gerçekleştirilen su hizmetinde, güçlü şirketlerin; öngörülebilir, hesap verebilir ve şeffaf bir hizmet sunduğu da iddia edilmektedir. Sonuç olarak, İngiltere uygulaması talep odaklı bu yönetim şekli sayesinde suyun fiyatlandırılmasını mümkün kılmış ancak suyu insani bir hak olmaktan çıkarmıştır (Taşkın, 2006, s. 142–143).

3.3. Hindistan

Hindistan hükümeti, ilk olarak 1991 yılında elektrik sektörünü özel sektöre açma politikasını ilan etmiştir. Akabinde, hidroelektrik santrallerinin de özel sektöre açılması ile suyla ilgili diğer alanlarda da özelleştirmelerin başladığı görülmüştür. Suyun, ekonomik olarak düşük gelirli bölgelere ulaştırılması için altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi adına özel sektör iş birliğine önem verilmiştir (Bala ve Muniraju, 2013, s. 71).

Hindistan'ın su sektöründeki temel değişim, Birleşmiş Milletler ve DB gibi küresel güçler tarafından desteklenen, kuvvetli finansal ve politik etkileri olan *Suez-Degremont, Veolia, Coca-Cola, Pepsi, Tata ve Reliance* gibi şirketlerin, çeşitli özel sektör katılım yöntemleri ile su sektörüne dâhil olmaları ile başlamıştır (Dwivedi ve Dharmadhikary, 2007, s. 12).

Özel sektörün altyapı yatırımlarına katılımı ise 1990-2000 yılları arasında Asya-Pasifik Bölgesinin en büyük üç "yardım" kuruluşu olan Asya Kalkınma Bankası (ADB-Asian Development Bank), DB ve Japonya Uluslararası İşbirliği Bankası'nın (JBIC-Japan Bank for International Cooperation) kredilerini, özel sektör katılımına veya kamu-özel işbirliği şartına bağlaması ile gerçekleşmiştir. Bu uygulama öngörülmüş, ancak gerçekleştirilecek işbirliklerinin kamu refahı açısından faydalı olup olmadığı dikkate alınmamıştır (Corral, 2007).

Hindistan'da su fiyatlarının artışı, yapısal uyum kredileri karşılığında DB ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından hükümetlere uygulanan koşulların dolaylı bir sonucudur. Ayrıca su hizmetlerinin özelleştirilmesi, genellikle bu tür krediler için bir koşul olmakla kalmayıp, aynı zamanda özelleştirmenin ön koşulu olarak DB ve IMF tarafından tam maliyet fiyatlaması da talep edilmiştir (Sampath ve ark., 2003).

Uygulama örnekleri ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar;

Hindistan'daki su özelleştirme uygulamaları sonucunda su fiyatlarının yükselmesi, şirket kârlarının artması, yatırımlarda özel şirketleri kamu kesiminin finanse etmesi, şirket kârlarına garantilerin verilmesi ve etkinlik anlamında net bir artışın olmaması tecrübe edilmiştir (Dwivedi ve Dharmadhikary, 2007, s. 19–29).

Diğer yandan su fiyatlarının aşırı artışı, gelir durumu düşük aileler için su, gıda, eğitim ve sağlık arasında tercih yapma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Sadece hissedarlarına karşı sorumlu olan su şirketlerinin tek amacı kâr elde etmektir. Su şirketleri, kârlarını maksimize etmek için sürdürülemez su madenciliği yapmaya başlamıştır. Suyun, pazarlanabilir bir meta haline gelmesi ve bir şirkete belli bir su kütlesine sahip olma hakkı verilmesi, şirkete istediği kadar

su madenciliği yapma hakkını da vermiştir[3]. Büyük şirketler tarafından Hindistan'da gerçekleştirilen su madenciliği, birçok kuyunun kuruması ve kirlenmesi ile sonuçlanmıştır (Sampath ve ark., 2003).

3.4. Arjantin

Latin Amerika sahip olduğu büyük akarsular *(Amazon, Paranm, Orinoco, Magdalena)* ve göller (*Maracaibo, Titicaca, Poopo)* nedeni ile tatlı su bakımından zengindir. Fakat kentleşme, kirlilik, gelir bölüşümünün kötü olmasından kaynaklanan suya ulaşımdaki adaletsizlikler gibi nedenlerden dolayı 1980'li yıllarda Latin Amerika'da da su kıtlığı yaşanmaya başlamıştır. Bu krizi gören uluslararası su şirketleri ise durumu kendi lehlerine çevirmek istemişlerdir (Barlow ve Clarke, 2004, s. 16). Böylece Latin Amerika, su sektöründe, dünyanın diğer bölgelerine göre özelleştirmelerin en çok gerçekleştirildiği bölge haline getirilmiştir.

Latin Amerika ülkelerindeki su özelleştirmelerinin üç nedene bağlanabilir.

- Birincisi, özel sektör için dikkat çeken yeterli nüfusa sahip şehirlerin yeterli miktarda orta gelirli nüfusu barındırması,
- İkincisi, borçluluk miktarının fazla olması, istikrarsız kamu maliyesi ve su hizmetlerinin kamu sektörü tarafından kötü yönetilmesi,
- Üçüncüsü, finans kuruluşlarının dayattığı şartlar nedeniyle neoliberal politikaların diğer bölgelerden daha fazla benimsenmesidir.

Arjantin de diğer birçok Latin Amerika ülkesi gibi 1980'lerde borç krizini yaşayan ve borçların yeniden düzenlenmesi için kreditör bankalar ve IMF ile müzakere yapmak zorunda kalan ülkelerden birisidir. Bu sebeple, neoliberal politikalar çerçevesinde kamu işletmelerinin özelleştirilmesine zorlanmıştır (Baer ve Montes-Rojas, 2008, s. 2; Budds ve McGranahan, 2003, s. 108).

Uygulama örnekleri ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar;

Arjantin'de su hizmetlerinin özelleştirildiği ilk şehir Buenos Aires olmuştur (Morgan, 2011, s. 118). Buenos Aires'de su hizmetlerinin özelleştirilmesi hükümet tarafından 1989 yılında istenmiş, fakat kamuoyu yoklamaları ile reddedilmiştir.

Akabinde, hükümet özelleştirme isteklerinde ısrar ederek, kısa bir süre içerisinde kamuoyunun fikrinin değiştirilmesinde başarılı olmuştur. Hükümet bu başarısını, banliyölere su ve kanalizasyon erişimini ulaştırma ve halihazırda bağlı olanların tarifelerini azaltma sözü vermesine borçludur. Böylece, hükümet verimlilik ve yüksek miktarda sermaye gerektiren yatırımların finansörü olması bakımından özel sektöre güvenirken, halk ise hükümetin verdiği sözlere güvenerek, 1993 yılında *Aguas Argentinas*[4] konsorsiyumu ile ülkedeki ilk özelleştirme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu özelleştirme dünyadaki en büyük imtiyaz sözleşmesi olduğu için özel şirketler açısından önemi çok büyüktür. Çünkü bu kazanım özel şirketler tarafından aynı zamanda liberalleşme, küreselleşme ve özelleştirme öğretilerinin de bir başarısı olarak görülmektedir (Schiffler, 2015, s. 33–38).

3 Bu durumda şirket, su kütlesini yeniden dolmasından daha hızlı bir şekilde tüketirse, hükümet yetkililerinin ve bu durumdan etkilenen halkın, şirketi engelleyebilmek için yasal anlamda yapabilecekleri de çok sınırlıdır.

4 Konsorsiyumu oluşturan şirketlerin hisse dağılımı şu şekildedir: Toplamda hisselerin %50.4'ü yabancı şirketlere attir (Suez %25.3, gerçekte yine Suez tarafından kontrol edilen İspanyol şirket Aguas de Barcelona %12.6, Veolia %8 ve Anglian Water %4.5'ine sahiptir). %39.6'ı ise, Arjantin kökenli şirketlere aittir (Sociedad Comercial del Plata %20.7, Meller Group %10.8 ve Argentine Banco de Galicia %8.1'ine sahiptir). Geriye kalan %10'luk hisse ise şirket çalışanları için ayrılması sözleşme gereği belirlenmiştir (Schiffler, 2015, s. 38).

Özel şirketlerle yapılan imtiyaz sözleşmelerinin ön değerlendirmelerinde teknik ve finansal açıdan şirketlerin yeterlilikleri aranmıştır. Teknik açıdan uygun görülen firmalar arasında ise tarifeleri en ucuz uygulayabilecek olan firma tercih edilmiştir. Uygulamaya geçildikten sonra 1999 yılında Arjantin Başkanı Fernando de la Rua, tarifelerde yaklaşık %27 oranında düşüş taahhüt edilmesine rağmen toplamda %20 oranında bir artış gerçekleştiğini açıklamıştır. Bu fiyat artışları, orantısız bir şekilde dağıtıldığı için yoksul kesim tarafından yüksek görülmüştür. Ülkede su faturalarını ödemeyenlerin oranı %30'u bulmuş ve su hizmetinde kesintiler yapılmıştır (Loftus ve McDonald, 2001, s. 185–190).

Arjantin su hizmetlerindeki yapılan yeni düzenleme sonrasında Aguas Argentinas'ın su ve kanalizasyon hizmetlerine erişim konusunda beklenen performansı gösteremediği Tablo 4'ten görülmektedir.

Tablo 4: Su ve Kanalizasyon Hizmetlerine Ulaşım (Hedef ve Gerçekleşen)

	1993	Hedef (2002)	Gerçekleşen (2002)
Suya Erişim	%70	%88	%79
Kanalizasyon Hizmetine Erişim	%58	%74	%63

Kaynak: Schiffler, 2015, s. 42.

Kanalizasyon hizmetlerinde bir geliştirme yapılmaması ve atıkların doğrudan akarsulara dökülmesi, özellikle Matanza ve Riachuelo akarsularında çevre ve sağlık sorunlarına neden olmuştur (Loftus ve McDonald, 2001, s. 194).

Özelleştirmelerdeki diğer bir sorun, yolsuzluk tartışmaları olmuştur. 1997 yılında tarifeler üzerinde yeniden anlaşmaların gerçekleştirilmesi sırasında içinde siyasilerin de bulunduğu milyon dolarlık yolsuzlukların yapıldığı haberleri duyulmaya başlamıştır (Loftus ve McDonald, 2001, s. 193). Bu sürecin batılı kreditörler ve hükümetler tarafından bastırılarak, çokuluslu şirketlerin ceza almadan faaliyet göstermesine izin verildiği gündeme gelmiştir (Hawley, 2000).

Buenos Aires'de gerçekleştirilen bu imtiyaz sözleşmesi büyüklüğü itibarıyla özel sektör tarafından bir amiral gemisi olarak gösterilmektedir. Özelleştirme sonrasındaki yıllarda hizmetin kapsama alanının genişletilmesi, su fiyatlarının düşürülmesi ve hizmet kalitesinin artırılması gibi hedeflerin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla bu amiral gemisi batırılmıştır (Casarin, Delfino ve Delfino, 2007, s. 246). Fakat süreç içerisinde bu başarısızlık hikâyesinin ortaya çıkmaması için DB ve yan kuruluşu olan Uluslararası Finans Kurumu (IFC-International Finance Corporation), Aguas Argentinas'a 1993-1997 yılları arasında üç farklı su hizmeti projesinin hayata geçirilmesi için 911 milyon dolar kredi sağlamıştır. IFC ise, 7 milyon dolar daha katkıda bulunarak Aguas Argentinas'ın hisselerinin %5'ini almıştır. Böylece DB, sadece yardım sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Aguas Argentinas'ın ortağı da olmuştur (Akdoğan, 2006, s. 188).

Başlatılan bu sürecin sonunda hükümetler, özel şirketlerin kötü performansı nedeniyle sözleşmeleri süresinden önce feshetmişler ve su hizmetlerini kamu sektörüne tekrar geri döndürmüşlerdir (Baer ve Montes-Rojas, 2008, s. 2; Budds ve McGranahan, 2003, s. 108).

3.5. Bolivya

Bolivya'da, su ve kanalizasyon hizmetleri için 1972 yılında belediye tarafından Belediye İçmesuyu ve Kanalizasyon Servisi (SEMAPA-Servicio Municipal de Aguapotable y Alcantarillado) kurulmuştur. Ancak gelir olarak aldığı pay su hizmetleri için harcadıklarını karşılamayınca, 1986 yılında özerkleştirilerek sudan elde ettiği tüm gelir kendisine kalacak şekilde yeniden dü-

zenlenmiştir. SEMAPA'nın organizasyon yapısı ve etkinlik düzeyi, ülkede özelleştirilmiş birçok kurumdan daha iyi olmasına rağmen kamu kesimi altında hizmet yürüten bu kurumun etkinlik ve verimlilik problemleri olduğu iddia edilmiştir (Marvin ve Laurie, 1999, s. 348).

DB'nin ve IMF'nin, 1980'li yıllarda uyguladığı yapısal reformlar çerçevesinde Bolivya ekonomisi yeniden düzenlenirken su politikaları da ele alınmıştır. Neoliberal politikalar ışığında, piyasaların serbestleştirilmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve su hizmetlerinin yerine getirilmesinde özel sektörün de dahil olması desteklenirken; Bolivya'da da bu noktada, su hizmetlerinin özelleştirilmesi yönünde ilk girişim, 1994 yılında DB tarafından sağlanan ek kredi kapsamında ön koşul olarak sunulması ile gerçekleştirilmiştir. DB, 1997 yılında, Cochabamba ve La Paz şehirlerindeki su ve kanalizasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi ön koşul olmak üzere, finansman, altyapı ve iş sektörlerinde gerekli yasa ve düzenlemelerin hazırlanması için 20 milyon dolar destek sağlamıştır (Bonnardeaux, 2009, s. 1; Oğuz ve Atvur, 2015, s. 228). Bu durum ise, Cochabamba Su Savaşı'na giden süreci başlatmıştır.

Uygulama örnekleri ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar;

Bolivya hükümeti tarafından, 1999 yılında Cochabamba su hizmetlerinin özelleştirilmesi için ihale yapılmıştır. İhalede tek teklif Aguas del Tunari konsorsiyumu tarafından verilmiştir (Finnegan, 2002). Yapılan anlaşmaya göre şirket, her yıl yapacağı yatırımlardan %15 ila %17 arasında bir kârı garanti etmiştir. Fakat bu kârın elde edilmesi için su fiyatlarının artırılması gerekmiştir[5] (Bustamante, 2004, s. 39–40).

İhaleden bir buçuk ay sonra kabul edilen 2029 sayılı "*İçme Suyu ve Kanalizasyon"* adlı kanun ile konsorsiyumla yapılan sözleşme bir nevi yasa haline gelmiştir. Çünkü kanun açıkça piyasa kriterlerine göre çalışan özel sektörü desteklemektedir. Ayrıca imtiyaz sahiplerinin imtiyaz alanı üzerindeki haklara da sahip olmasını sağlayarak; kooperatif ve dernekler gibi yerel birimlerin (bu birimlerin açtığı su kuyuları, su kanalları vb.) şirketler tarafından sözleşme yapmaya zorlanmasını mümkün kılmaktadır. Etkinlik (kıt kaynak sorununu çözmek) ve ekonomik yeterlilik (iyileştirme maliyetlerini ve işletme harcamalarını garantiye alma) kriterlerini takip eden özel sektörün, bu iki kriter arasında herhangi bir çelişki olması durumunda ikincisini takip edeceği de açıkça belirtilmektedir. Bu durum, açıkça suyu kamusal niteliğinden ayırıp ticari bir mala dönüştürmüş, fakat sürecin bu şekilde ilerlemesi "su savaşı" denilen toplumsal direnişe doğru ülkeyi sürüklemiştir (Assies, 2003, s. 17–18).

Özelleştirme gerçekleştirildikten sonra, Aguas del Tunari 1999 yılında keskin bir şekilde su tarifelerini artırmıştır. Anlaşmaya göre, su fiyatlarında tavan limitin %35 olmasına rağmen, %150-200 oranında bir artışın yapılması ve su fiyatlarının asgari ücretin yaklaşık %25'ne tekabül etmesi, protestoların artmasına neden olmuştur (Lobina, 2000). Betchel'in şirketleri tarafından, su fiyatlarında ülkenin en yoksul kesimlerine %10 artışın uygulanacağı iddia edilmiş olsa da, gerçekte %43'ün üzerinde bir artışın gerçekleştirildiği görülmüştür (Apps, 2002). Su fiyatlarında yapılan bu yüksek artışlar karşısında topyekün direnç gösteren halk, daha sonra "Cochabamba Su Savaşı" olarak anılacak toplumsal bir zafere imza atmıştır. Sonuçta, Coordinadora'nın baskılarına dayanamayan hükümet, imtiyaz sözleşmesini feshetmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, 2066 sayılı yeni Su Kanunu ile 2029 sayılı Kanun'da değişiklik yapılmıştır (Morgan, 2011, s. 102–105).

5 1999 yılında su hizmetleri özelleştirildiğinde, su fiyatlarının yükseleceği yönünde endişe duyarak tepki gösteren ve toplumu harekete geçiren dernekler, su kooperatifleri ve Cochabamba Fabrika İşçileri Federasyonu biraraya gelerek "Su ve Yaşam Hakkının Korunması Koordinasyonu (Coordinadora-Coordinadora de Defensa del Agua y de la Vida)" adını almıştır. Böylece, mücadeleyi ve müzakereleri yürütecek olan birlik de oluşmuştur (Oğuz ve Atvur, 2015, s. 228).

Tapia (2008, s. 222–223), Cochabamba'da verilen mücadalenin dünya çapında bir su savaşı olduğunu belirtmekte ve uluslararası solun neoliberalizme karşı gösterdiği direnişin ikonlarından biri olarak tanımlamaktadır.

Son olarak, Coordinadora'nın sözcüsü Oscar Olivera, mücadele sonrası Presencia gazetesine verdiği röportajda, kazanılan mücadelenin, kazanılacak mücadelelerin habercisi olduğunu, bu kazanımın demokrasi ve halkın sesinin duyurulması için iyi bir örnek olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra, Washington'da, DB ve IMF'ye karşı yapılan protestolarda da yer alan Olivera, sorunun kaynağında (uluslararası örgütlerin suyu ele alma biçiminde) değişiklik yapılması gerektiğini göstermiştir (Oğuz ve Atvur, 2015, s. 231).

3.6. Ürdün[6]

Ürdün, siyasi nedenlerden dolayı su fiyatlarının düşük tutulduğu ve dünyada en çok su kıtlığı yaşayan ülkelerden biridir. Bu nedenle, Ürdün'de suyun özelleştirilmesinin mümkün olmayacağı düşünülebilir. Fakat Ürdün aktif olarak özelleştirme işine 1996 yılında girmiş ve 2000 yılında Özelleştirme Kanunu kabul edilmiştir. Kanun'a göre özelleştirme, özel sektörün ulusal ekonomideki rolünü artırmak ve yönetimin ticari bir temele dayanması gerektiğini belirten kamu-özel sektör işbirliklerini de içerecek şekilde bir ekonomi politikasının benimsenmesi olarak tanımlanmaktadır (Abu-Shams ve Rabadi, 2003, s. 159–162).

Uygulama örnekleri ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar;

Ürdün'de üç tane kamu-özel işbirliği projesi gerçekleştirilmiştir:

- Birincisi, başkent Amman'da yapılan yönetim sözleşmesi;
- İkincisi, Amman ve Zerka şehirlerine hizmet edecek ülkenin en büyük atık su arıtma tesisinin yapımı ve finansmanı;
- Üçüncüsü ise, başkente su hizmetinin götürülmesi amacıyla yapılan büyük su boru hattı sistemidir.

Amman'da yapılan yönetim sözleşmesi, 1999 yılında Suez ile imzalanmıştır. Sözleşmeye göre, su hizmetlerinin yönetimi özel şirkete tevdi edilmiş olup; mülkiyet ise devlette kalmıştır. Özel şirkete DB kredisinden sabit miktarda ödeme yapılırken; ayrıca net gelir artışından performansa dayalı değişken bir ödeme de söz konusu olmuştur. Bu yapılandırmada su tarifeleri yükseltilmeden maliyet düşürülerek kâr elde edilmesi amaçlanmış ve performans olarak da zaman içerisinde iyi sonuçlar alınmıştır.

Buna benzer bir diğer uygulama olan 2011 yılında ülkenin kuzey bölgesi için Veolia ile yapılan sözleşme, performans olarak iyi sonuçlar vermemiştir. İçerdiği sorunlar, yüksek maaşlar nedeni ile yapılan grevler ve bu sözleşmeyi destekleyecek politik irade eksikliği nedeni ile bir buçuk yıl sonra sözleşme sonlandırılmıştır. Amman'daki başarının devamının getirilememesi tek tip uygulamanın her zaman başarılı olamayacağını göstermiştir. Hatta, belli bir zamanda başarılı olmuş bir modelin farklı bir zamanda başarılı olmayabileceği de tecrübe edilmiştir.

6 Ürdün ile ilgili inceleme aksi belirtilmedikçe Manuel Schiffler'ın (2015) "Water, Politics and Money: A Reality Check on Privatization" adlı kitabından yararlanılarak yazılmıştır.

Ürdün'de kullanılan diğer bir özelleştirme modeli ise Yap-İşlet-Devret[7] (YİD) yöntemidir. YİD'lerde de yönetim sözleşmesi gibi tarifeler düşük tutulabilmektedir. Çünkü devlet sözleşme gereğince ödeme garantisi sunmaktadır. Ürdün'de bu sözleşme tarzındaki uygulamanın iki örneği bulunmaktadır. Birincisi, Samra Atıksu Arıtma Tesisi; ikincisi ise, Disi-Amman Konveyörü'dür.

Samra Atıksu Arıtma Tesisi kamu-özel sektör finansmanı ile yapılmıştır. Bu tesis, 2002 yılında imzalanan 169 milyon dolarlık bir sözleşme sonucunda kurulmuştur. İhaleyi kazanan konsorsiyum Amerikan inşaat şirketi Mroganti ve Fransız uluslararası su şirketi Suez'dir. Bunun yanı sıra, aşağıda Tablo 5'te görüldüğü üzere, Amerikan Hükümeti 78 milyon dolar hibe etmiş, ticari kredi olarak da Arap bankalarından 60 milyon dolar çekilmiştir. 169 milyon dolarlık proje için Ürdün hükümeti yıllık 17 milyon dolar olmak üzere 22 yıl konsorsiyuma ödeme yapacaktır. Bu ödeme, tesisin işletimi ve bakım masrafları ile özel sektörün faiz ve kârını da kapsamaktadır.

Tablo 5: Samra Atıksu Tesisi için YİD Sözleşmesinin Finansmanı (milyon dolar)

Kamu Fonları	Amerika Hükümeti Hibe	78	92
	Ürdün Hükümeti	14	
Özel Fonlar	Şirketler	17	77
	Banka Kredileri	60	
Toplam		169	169

Kaynak: Schiffler, 2015, s. 57.

Samra projesine paralel olarak, ikinci fakat daha büyük çaplı (yaklaşık 1.1 milyar dolar) YİD sözleşmesi olan Disi-Amman Konveyörü projesi on yıllık hazırlık sürecinin sonunda 2007 yılında başlatılmıştır. Samra projesi gibi kamu-özel finansmanı içeren bu projede, farklı olarak yabancı ülke hibesi bulunmamaktadır (Tablo 6).

Tablo 6: Disi-Amman Konveyörü için YİD Sözleşmesinin Finansmanı (milyon dolar)

Kamu Fonları*	Ürdün Hükümeti Hibe	300	400
	Hükümet Desteği	100	
Özel Fonlar	Şirketler	200	675
	Banka Kredileri	475	
Toplam		1075	1075

*Ürdün hükümetinin destekleri Avrupa Yatırım Bankası ve Fransız Kalkınma Ajansı tarafından borçlanarak sağlanmıştır.
Kaynak: Schiffler, 2015, s. 58.

7 YİD'ler kısa vadeli somut faydalar sağlamaktadır. Özel şirket; yapı, işletim ve tasarımı yüklenmesi nedeniyle yatırım maliyetini kısa vadede geri almak için elindeki imkânları en uygun şekilde kullanacaktır. Kamu kurumunun gerçekleştireceği bu tip bir projede, gecikmeler vergilerle ödenmektedir. Fakat özel sektör için, para veya iş kaybetme teşvik sağlayıcı unsurlar olarak bulunmaktadır. Bu sebepler dolayısıyla, özel sektör aracılığı ile bu projeleri gerçekleştirmek daha pozitif görülebilir. Fakat bu durum, kamu sektörünün verimsiz olduğundan değil, işleyişinden kaynaklanan bir sorundur. Öte yandan, özel şirkete yıllık ödenen ücretler içerisinde belli bir faiz oranı ve kâr garanti edildiğinden, külfeti daha büyüktür. Tarifeler düşük tutulsa bile, özel sektörün elde ettiği faiz ve kâr dolaylı olarak yine vergilerle ödenecektir. Bu nedenle, YİD'ler gizli bir borç biçimidir. Borç, vergilerle ödendiğinden resmi bir borç olarak açıkça görülmemektedir. Fakat garanti edilen miktarlar kamu tarafından ödenemez hale geldiğinde, hükümet bunu kurtarmak zorunda kalacak ve gizli borç, açık borç halini alacaktır. Böylece, şarta bağlı yükümlülük hükümet için gerçek bir sorumluluk halini almaktadır. Bu nedenle, YİD veya diğer türde sözleşmeler yapılırken üzerinde çok iyi düşünülmeli; eğer bu şekilde özelleştirilecek olan sektör su ise, bu durum daha çok önem kazanmaktadır.

YİD projelerinin hazırlanması zaman açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Disi-Amman projesinin hazırlığı on yıl sürmüştür. Ayrıca proje sahibi şirketin zaman içerisindeki sözleşmeye dayalı talepleri ve proje için devlet ödemeleri daha uzun yıllar boyunca hem hükümet hem de halk üzerinde külfet oluşturmuştur.

3.7. Türkiye

Suyun piyasada alınıp satılabilen bir metaya dönüştürülmesinin nedenleri konusunda Türkiye'de ileri sürülen tezleri dört ana grup altında toplamak mümkündür.

- Bunlardan birincisi, "temiz su kıtlığı" çerçevesinde, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi doğanın kendi çevrimlerine dayandırılan tezlerdir.
- İkincisi, temiz su kıtlığını nüfusun hızlı artmasıyla ilişkilendiren tezlerdir.
- Üçüncüsü, yine temiz suyun giderek kıtlaştığı verisinden hareket eden, fakat sorunun kendisini de çözümünü de bir yönetim meselesi gibi kabul eden tezlerdir.
- Dördüncüsü, bir bütün olarak toplumsal sistemi yani kapitalist üretim, dolaşım ve tüketimi sorgulayan tezlerdir (Yılmaz, 2013, s. 241).

Su sorununda, nedeni birbirinden farklı yerlerde arayan bu tezlere karşı çözüm arayışında, uluslararası kuruluşlar her zaman aynı sonuca varmaktadır: Su hizmetinde özel sektör katılımı.

Türkiye'de su hizmetlerinin özelleştirilmesi, yerel yönetimlerin borç yüklerinin artmasıyla beraber DB, IMF, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Hizmet Ticareti Genel Antlaşması (GATS-The General Agreement on Trade in Services) hükümleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu özelleştirmelerin kurumsal altyapısının oluşturulması 1980'li yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde ilk olarak, 1984 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir'de başlatılan Su ve Kanalizasyon İdareleri modeli diğer şehirlere de hızla yayılmıştır. Özerk bir yapı olan bu idarelerde, su fiyatının en az %10 kârlılık ile belirlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Bu yöntemle, sudan kâr elde edilerek, DB'nin harcama geri dönüşümü veya oto-finansman uygulaması teşvik edilmektedir. Bu süreçte, Türkiye'de su hizmetlerinin özelleştirilmesi 1990'larda uygulanan yeni bir yöntemle ivme kazanmıştır (Akgün, 2010, s. 124).

Suya ilişkin küresel politikalar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde su politikasında dönüşüme neden olurken, Türkiye'de de 1990'lı yıllarda dış finansmanla, tüm kanalizasyon yatırımlarının yarısını kapsamak suretiyle kendisini göstermiştir. Daha önceki zamanlarda su hizmetleri ve yatırımlarında kamu kredileri kullanılırken, neoliberal politikalar doğrultusunda merkezi yönetim örgütlenmesi dönüşüm içerisine girmiş ve sistemin genel yapısı değişerek içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinde dış finansman uygulamaları ile birlikte su hizmetlerinin özelleştirilmesi gerçekleşmiştir.

Neoliberal politikalar ile merkezi ve yerel yönetimlerde benimsenen bu finansman türü, kamu hizmeti çerçevesinde sübvansiyona dayalı ödeme gücüne göre belirlenen ücret politikalarını kaldırmış, onun yerine neoliberal politikaları yansıtan kirleten öder veya kullanan öder düşüncesini yerleştirmiştir. Türkiye'de genel olarak, su hizmetlerinin özelleştirilmesinde YİD yöntemi kullanılmakla beraber, dış finansman olarak Avrupa Yatırım Bankası ve DB, konsorsiyuma katılan küresel su şirketi olarak da Suez, Thames ve Serco ön plana çıkmaktadır (Çınar, 2006b, s. 239–246).

Türkiye'de mevcut Özelleştirme Ana Planı, 1986 yılında dönemin Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'na danışmanlık yapan The Morgan Bank tarafından hazırlanıp; hükümete sunulan tavsiyelerden oluşmaktadır. Bu planda, kamu hizmetlerinin özelliklerine göre, farklı yöntemlerin uygulanması gerektiği ifade edilmektedir.

Yönetim ve denetim mekanizmaları devletin elinde olduğu fakat finansmanın bir kısmının ya da tamamının özel sektöre verildiği bu yöntemlerde, gerektiğinde hizmet bedellerinin özel sektör tarafından toplanıldığı imtiyaz hakkı da verilmektedir. Ayrıca, tüketimin düşük olması ihtimaline karşı girişimciyi korumak adına Hazine garantisi de verilebilmektedir. Bunun gerekçesi, kamu hizmetinin sürekliliğinin sağlanmasıdır (Yaşar, 2007, s. 69,70,80'den aktaran Yılmaz, 2013, s. 245–246).

Türkiye'de su hizmetlerinin özelleştirilmesine bir dayanak ve teşvik noktası da 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'ndaki suyla ilgili ifadelerde görülmektedir. Kanun'da 7. maddenin "r" bendinde yer alan *"Su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; derelerin ıslahını yapmak, kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak"* ifadesi ile suyun metalaştırılması ve piyasaya konu edilmesinin önü açılmaktadır.

Uygulama örnekleri;

Türkiye'de de biri Antalya'da diğeri ise, Çeşme-Alaçatı'da olmak üzere iki önemli özelleştirme gerçekleştirilmiştir.

Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü (ASAT), 1996 yılında DB ile yapılan borç anlaşması sonucunda suyla ilgili yetkilerini 10 yıllığına Fransız su şirketi Suez ile Türk şirketi Enka konsorsiyumunun oluşturduğu Antalya Su İşletmeleri Anonim Şirketi'ne (ANTSU)[8] ve ASAT'a müşavirlik ve danışmanlık hizmeti verecek olan 1995 yılında kurulan Antalya Altyapı Yönetim ve Danışmanlık Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'ne (ALDAŞ) devretmek üzere sözleşme imzalanmıştır. ANTSU, su hizmetlerinin 1997 yılında hali hazırda bulunan veya inşa edilecek/iyileştirilecek su ve atıksu hizmetlerini yönetme, işletme ve bakım yapma sorumluluğunu devralmıştır. Şirket, su hizmetlerini o dönemki kanunların izin verdiği tüm yetkilerle almasına ilaveten, ASAT-ANTSU sözleşmesinin 19. maddesine göre; ANTSU su kesmek, sayaç okuma ve tamir amacıyla evlere girme hakkına ve taraflar arasında doğacak sorunların tahkim ile çözümlenmesine yer verilmiştir (Kayır ve Akıllı, 2006, s. 317, 338).

Antalya'da özelleştirme sonrası 2000-2005 yılları arası fiyat artış oranları incelendiğinde; *"2000 yılında tüm içme suyu kalemlerinde yılın ikinci altı ayında %25'lik bir fiyat artışı olduğu ve yıl sonuna kadar da devam ettiği görülmektedir. 2001 yılında ise ilk altı aydan sonra %13-33 arasında değişen bir su fiyatı artışı gözlemlenmektedir. En yüksek artışın resmi dairelerde, belediyeler ve kamu hizmet kuruluşlarına yansıdığı görülmektedir. %20'lik ikinci büyük artış da meskenlerde kullanılan su fiyatında olmuştur. 2002 yılı diğer yıllara kıyasla en yüksek fiyat artışının kaydedildiği yıl olarak görülmektedir. Yılın ilk ayları ile son ayı arasındaki fiyat farkı oranını %42'ye ulaşmıştır. Bu zaman, ANTSU A.Ş.'nin tasfiyesine denk düşmektedir. 2003 yılında içme suyu fiyatları artış oranlarının yıl içinde yaklaşık %9-10 civarında kaldığı görülmektedir. 2004 ve 2005 yıllarında içme suyu fiyatlarının yıl sonuna kadar zam görmeden sabit kaldığı görülmektedir."* Genel olarak 2000-2005 yılları arasında ise, %300 oranında su fiyatlarında artış gerçekleştirilmiştir (Kayır ve Akıllı, 2006, s. 355–356).

Böylece, bu yöntem ANTSU'nun kâr etmesine yönelik işlemiştir. Akabinde, artan tepkiler nedeniyle ve şirket tarafından su hizmetlerinin iki katından fazla, kanalizasyon hizmetlerinin ise on katından fazla tarife artış tekliflerinin belediye tarafından reddedilmesi üzerine 2002 yılında faali-

8 Enka, 1998 yılı başında ortaklıktan ayrılmış ve şirket tamamen yabancı sermayeli haline gelmiştir (Güler ve ark., 1999, s. 164).

yetine son verilerek, tahkim davasına gitmiştir. 10 yıllık süre ile yola çıktıktan sonra 5 yıl dolmadan feshedilen bu özelleştirme serüveni; yerel düzeyde kaynak israfı, teknik ve yönetsel yükümlülüklerin yerine getirilmemesi ve gelir bölüşümünde adaletsizlik oluşturacak seviyede su fiyatlarının artırılması ile sonuçlanmıştır (Hall ve Lobina, 2009; Kayır ve Akıllı, 2006, s. 361–362).

Antalya projesine benzer şekilde dış kredi kullanılarak gerçekleştirilen bir diğer önemli su ve kanalizasyon hizmeti projesi de Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi'dir. 1580 sayılı eski Belediye Kanunu'nun ilgili maddelerine dayanılarak; 1997 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (ÇALBİR), DB ile yapılan anlaşmanın kamu tarafını temsil etmektedir (Çınar, 2009, s. 361).

Çeşme ve Alaçatı Belediyeleri, iç kaynak bulma sıkıntısı nedeniyle su hizmetleri ile ilgili sorunları çözmek amacıyla dış krediye başvurmuşlardır. Kredi konusunda DB ile anlaşılmış, fakat DB su hizmetlerinde yönetim, işletme ve bakım işlemlerinin özel sektöre devredilmesini kredi ön koşulu olarak sunmuştur. Projenin bütçesi ise, toplamda 24 milyon dolar (finansmanın 13.1 milyon doları DB, 5.5 milyon doları Turizm Bakanlığı, 5.4 milyon doları da ÇALBİR tarafından üstlenilmektedir) olarak belirlenmiş, ancak 1998 yılında DB ile ÇALBİR arasında 13.1 milyon dolarlık sözleşme imzalanmış olmasına rağmen DB 8.3 milyon dolar, Türk Hükümeti 6 milyon dolar ve ÇALBİR'de 1.9 milyon dolar ile projeyi finanse etmişlerdir. Sözleşme birtakım siyasi nedenler dolayısıyla 2003 yılında resmi olarak ÇALBİR ile özel şirket konsorsiyumu (Fransız şirket Compaigne Generale des Eaux ve Türk şirket Tekser İnşaat) tarafından kurulan Alaçatı-Çeşme Su İşletmeleri Sanayi Ticaret Anonim Şirketi (ALÇESU) arasında 10 yıllık süre için imzalanmıştır. Daha sonra isim değişikliği nedeniyle ALÇESU; Veolia Water ve Tekser İnşaat ortaklığı olmuştur (Çınar, 2009, s. 361–362; Topçu, 2006, s. 380–381).

Uygulama sonuçları;

Su hizmetlerinde etkinlik üç gösterge ile izlenebilmektedir:

(i) kayıplar (ya da su üretiminin yüzdesi olarak faturalandırılamayan su),

(ii) fatura toplama (faturalanan su yüzdesi olarak) ve

(iii) faturalanan su birimi başına işletme maliyetleri (dolar/m^3 olarak ölçülen)

Aşağıda Tablo 7 ile 1998-2004 yılları arasında uygulanan özelleştirme sonuçlarına göre projede belirlenen üç hedeften ikisine (kayıplar ve faturalanan su birimi başına işletme maliyetleri) ulaşılamadığı ve dolayısıyla başarısız bir performans sergilendiği ortadadır. Su kayıpları istenilen seviyeye getirilememiş olup; hizmetin özel sektöre devredilmesiyle işletme maliyeti iki kat artmıştır (Topçu, 2006, s. 390–391).

Tablo 7: Performans Göstergeleri (Tahminler ve Gerçekler)

Yıl	1997 (Gerçek)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kayıplar (ya da su üretiminin yüzdesi olarak faturalandırılamayan su %)								
Tahmin	68	67	62	59	56	53	52	-
Gerçek	68	-	75	74	70	67	65	57
Fatura toplama (faturalanan su yüzdesi olarak %)								
Tahmin	85	85	85	87	90	92	95	-
Gerçek	85	-	-	-	-	-	95	94
Faturalanan su birimi başına işletme maliyetleri (dolar/m3)								
Tahmin	0.52	0.52	0.50	0.45	0.42	0.39	0.40	-
Gerçek	0.52	-	-	0.75	0.46	0.58	0.98	1.07

Kaynak: Topçu, 2006, s. 391.

Dünya Bankası Uygulama Sonuç Raporuna göre, Türkiye'de yaşanan 2001 krizi ve Antalya'da özel sektörün piyasadan çekilmesinin oluşturduğu risk nedeniyle tarifelerin iki kat artırılması teklif edilmiştir (Çınar, 2009, s. 362). 2001 yılındaki su fiyatlarına bakıldığında; İstanbul, Ankara ve İzmir şehirlerinde suyun m^3'ü 112 bin TL ila 440 bin TL arasında değişmekteyken; Çeşme'de m^3'ü 1 milyon 100 bin TL düzeyindedir. Böylece, en pahalı şebeke suyu söz konusu tarihte Çeşme'de satılmıştır (Hürriyet, 2001).

DB'nin kredi ön koşulu olarak uygulanan su hizmetlerinin özelleştirilmesi; su hizmetinin ucuz ve kaliteli sunumunu başaramamıştır. Hizmette kâr güdüsü ön plana geçince kamu hizmeti mantığı geri planda kalmıştır. Özelleştirme, istenilen sonuçlara ulaşılması bir yana, bitirilemeyen yatırımlar, çözümlenemeyen su kayıpları ve yükselen su fiyatları gibi sonuçlar doğurmuştur.

Türkiye'de Su Kaynakları Yönetimi, Darboğazlar ve Çözüm Önlemleri;

Su kaynakları yönetimi; sosyal, ekonomik ve çevresel ihtiyaçları karşılayacak düzeyde suyun insanlara düşük maliyetle, yeterli kalitede, ihtiyacın olduğu zamanda ve yerde sunulmasıdır. Türkiye'de su kaynaklarının yönetimi kurumsal açıdan; karar verme, yönetim ve kullanıcılar olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 67; Muluk ve ark., 2013, s. 37). Karar verme mekanizmalarında bakanlıklar, yönetim sürecinde bağlı kuruluşlar ve kullanıcılar tarafında ise su tüketicileri bulunmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Türkiye'de Su Yönetiminde Yer Alan Kurumlar ve Görevleri

Kurum	Görev
Su Yönetimi Genel Müdürlüğü	Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı bu müdürlük, su yönetimi ile ilgili görevlerde koordinasyon sağlamak ve özellikle planlama ve politika belirleme ile ilgili görevleri tek elden yerine getirmek ve suyun yönetimini sağlamak üzere oluşturulmuştur.
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı bu müdürlük, ülkemizdeki bütün su kaynaklarının plânlanması, geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu, kamu tüzel kişiliğine sahip özel bütçeli yatırımcı bir kuruluştur.
İller Bankası Genel Müdürlüğü	İl Özel İdareleri, belediyeler ve bağlı kuruluşlarına danışmanlık hizmeti vermek, teknik mahiyetteki kentsel projeler ile alt ve üst yapı işlerinin etüt, proje ve yapım işlerini yürütmek ve her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı işlerini yerine getirmek olarak belirlenmiştir.
Belediyeler	Belediyelere şehir suyu şebekesi, kanalizasyon ve arıtma tesisi inşası gibi birçok yetki ve görev verilmiştir.
Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı bu müdürlüğe, su ile ilgili, (i) yeraltı ve yerüstü sularının, denizlerin ve toprağın korunması, kirliliğin önlenmesi veya bertaraf edilmesi maksadıyla kirletici unsurlar ile kirliliğin giderilmesi ve kontrolüne ilişkin usul ve esasları tespit etmek ve uygulamayı sağlamak, acil müdahale planları yapmak ve yaptırmak, çevrenin korunması maksadıyla uygun teknolojileri belirlemek ve bu maksatla kurulacak tesislerin vasıflarını tespit etmek ve bu çerçevede gerekli tedbirleri almak ve aldırmak; (ii) atıksu arıtma tesislerinin tasarım esaslarını ve kriterlerini Tarım ve Orman Bakanlığı ile birlikte belirlemek, onay işlemlerini yürütmek, görevleri verilmiştir.
Sağlık Bakanlığı	İçme-kullanma (şebeke suları), ambalajlı sular (kaynak suları, içme suları ve doğal mineralli sular) yüzme suları ve sağlık amacına yönelik olarak kullanılan jeotermal sularla ilgili görevleri bulunmaktadır.
Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı bu müdürlük, jeotermal ve mineral su kaynaklarının araştırılması çalışmalarını yürütmektedir.
Dışişleri Bakanlığı	Başta Tarım ve Orman Bakanlığı olmak üzere ilgili Bakanlıklar ile koordineli olarak sınır aşan sular ile ilgili kararların alınmasını sağlamaktadır.

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü	Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı bu müdürlüğe, arazi toplulaştırılması, tarım arazilerinin değerlendirilmesi ile su kaynaklarının ve sulama tesislerinin geliştirilmesine yönelik projelerin uygulanması ve desteklenmesi yönünde görevler verilmiştir. Bu müdürlüğe bağlı olarak kurulan *Arazi Islahı ve Sulama Sistemleri Daire Başkanlığı'na* sulamanın ve su kaynaklarının geliştirilmesi konusundaki görevler verilmiştir. Aynı bakanlık bünyesindeki Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğüne bağlı *Toprak ve Su Kaynakları Daire Başkanlığı'na* ise toprak ve su kaynaklarının etkin ve doğru kullanımının sağlanması için yeni teknikler geliştirmek konusunda araştırma projeleri hazırlamak, hazırlatmak, uygulatmak, izlemek ve değerlendirmek görevleri verilmiştir.
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Turistik bölgelerde içme suyu temini ve kentsel atıksu bertarafı konularında görevlidir.
Kalkınma Bakanlığı	Bu bakanlığa bağlı kuruluşları olan; Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdareleri bölgelerinde plânlama, yatırımcı kurumlar arasında eşgüdüm sağlama, izleme ve değerlendirme çalışmalarını yürütmektedir.
Türkiye Su Enstitüsü	Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı bu kurum, su ile ilgili ulusal ve uluslararası kuruluşların çalışma, bilgi üretimi ve istatistik faaliyetleri ile diğer dış gelişmeleri takip etmek, ulusal ve uluslararası su sektörünün işbirliği içinde çalışması için gerekli faaliyetleri yürütmek gibi görevleri bulunmaktadır.

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 9–17.

Mevcut durumdaki darboğazlar;

- Su yönetiminde çok fazla kurumun görev alması,
- Bazı kamu kurum ve kuruluşlarında yetki çatışması söz konusu olması,
- Yerel yönetimlerin su ile ilgili mevzuat ve planlar konusunda kurumsal ve teknik kapasitelerinin artırılması gerekliliği gibi sorunların yanı sıra, genel kapsamda havza yönetimi, iklim değişikliği, su kalitesi, arıtma tesisleri, su kirliliği, su verisi izleme, içme ve kullanım suyu, sulama ve yeraltı suları hakkında aşılması gereken çeşitli kısıtlar bulunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 67–76).

Geleceğe yönelik çözüm önlemleri (2023 vizyonu/plan dönemi);

Kalite, verimlilik, şeffaflık ve çevreye uyum odak noktaları olmak üzere tasarlanan amaçlar, hedefler ve stratejiler bağlamında yukarıda ifade edilen darboğazlar hakkında birçok planlama yapılırken ön plana çıkan iki kilit nokta aşağıda ifade edilmektedir.

- Kurumlar arasındaki yetki çatışmasının önlenmesi ve görev tanımlarının netleştirilmesi adına hazırlanacak olan "Su Kanunu" çerçevesinde gerekli diğer mevzuat düzenlemelerinin yapılması.
- Bütünleşik su yönetimi düşüncesi çerçevesinde, Nehir Havza Yönetim Planları doğrultusunda 25 havza için kurulacak olan Havza Yönetim Heyetleri ve İl Su Koordinasyon Kurulları.

Kalkınma Bakanlığı Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği Raporunda Mevcut yönetimde dikkat çeken önemli bir nokta bulunmaktadır: *"Kamu kurumlarınca tanınan kullanım hakları önce kullanma hakkını içerir, satılamaz ve devredilemez. Su kaynakları kullanım hakkı özel hukuk kapsamındadır ve mülkiyeti tapu kütüğünde kayıt olmalıdır. 1960'a kadar yeraltı suları da bu rejime tabiydi ancak 1960'dan sonra yeraltı suları özel mülkiyet kapsamından kamuya geçti.* ***Ancak, yerüstü sularının kullanım hakkı ve mülkiyetiyle ilgili yasal düzenleme açık değildir****"* (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 9).

Türkiye'nin öncelikle, su zengini bir ülke olmadığı bilincinde hareket edilmek üzere (SUEN, 2021, s. 8); su kalitesinin artırılması, iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkilerinin araştırılması ve tedbirlerin alınması, üretim ve tüketimde su verimliliğinin sağlanması ve insanların sağlıklı temiz suya erişimi; sosyal, ekonomik ve çevresel bağlamda su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin ve yönetiminin önemini ortaya koyarken, yukarıda ifade edilen muğlaklık ile özelleştirme tecrübeleri birlikte düşünüldüğünde suyun nitelikleri göz önünde bulundurularak bu konudaki belirsizliğin giderilmesi elzem görünmektedir.

4. Özelleştirme Deneyimlerinin Vardığı Nokta: Yeniden Belediyeleştirme

Özel şirketlerin, kamu yararını öncelik olarak görmelerindeki başarısızlıkları ve karşılıksız vaatlere karşı verilen bir cevap olarak, ülkelerin su yönetimindeki özelleştirmelerden vazgeçerek yeniden su yönetimini belediyeleştirerek kamu otoritesi altına aldıkları görülmektedir. 1990'lı yıllarda tahmin edilemeyecek olan bu dönüşüm, neoliberal teorilere, uluslararası finans kuruluşlarına ve bu kurumların özel sektörün performans olarak üstün olduğu bakış açılarına ters düşmektedir. Fakat özelleştirme ile elde edilen tecrübelere dayanılarak; su yönetiminin kamu otoritesi tarafından gerçekleştirilmesinin kamu yararı için daha faydalı olacağı düşünülmektedir (Lobina, 2017, s. 2).

Özelleştirilen su yönetimlerinde ortak özellikler olarak görülen zayıf performans, altyapı yatırımlarının yetersizliği, tarife yükselişleri, düşük hizmet kalitesi, denetleme zorlukları, şeffaf olmayan finansal işlemler ve çevresel tehlikeler gibi nedenler su yönetiminde kaliteyi sağlamak ve sürdürülebilir su yönetimini gerçekleştirmek üzere kamu yönetimine olan inancı teşvik etmiştir (Kanakoudis ve Tsitsifli, 2014, s. 35; Lobina, Kishimoto ve Petitjean, 2014, s. 3–4).

Gelişmekte olan ülkelerde altmış beşten fazla özel sektör katılım performansını dört kategoride, "*kapsam genişletme, hizmet kalitesi, operasyonel verimlilik ve tarife değişiklikleri"* analiz eden araştırma sonuçlarına göre özel sektör katılımlarının çok azının bu kriterlerin bir veya ikiden fazlasını yerine getirdiği görülmüştür (Marin, 2009; Zerah ve Jaglin, 2011, s. 261). Ayrıca su hizmetinde gerçekleştirilen özelleştirmelerle beraber, rekabetin artması ve bu rekabetçi ortam sayesinde faydanın artması beklenilmiştir. Fakat iki nedenden dolayı beklenilen rekabetçi ortam oluşmamıştır. Bunlardan birincisi, uluslararası alanda faaliyet gösteren şirketlerin az olması, ikincisi ise, anlaşmaların uzun dönemler halinde kiralama ve imtiyaz verme şeklinde yapılmasıyla rekabetin güçleşmesidir (Hall ve Lobina, 2007, s. 68).

Tablo 9: ADB Tarafından Seçilmiş Şehirlerdeki Su Hizmetine Dair Bazı Göstergeler

		Manila	Jakarta	18 Şehrin Ortalaması
Su Temini	(%)	58	51	79
Kanalizasyon Erişimi	(%)	7	2	51
Su Kaybı	(%)	62	51	34
Sermaye Harcaması/Şebeke Ağı	$	18	47	88

Kaynak: Asian Development Bank, 2004, s. 3.

2004 yılında ADB tarafından su hizmetlerine yönelik bir çalışma yapılmıştır. Tablo 9 ile gösterilen aralarında 2 adet özel sektör imtiyazının (Manila ve Jakarta) bulunduğu toplamda 18 şehri kapsayan bu çalışmada, özel sektörün özellikle su ve kanalizasyon temini, su kaybı ve yatırım noktalarında kamu kesimi tarafından yürütülen hizmetlere göre kötü durumda olduğu görülmektedir. Diğer göstergelerde de (birim üretim maliyetleri, gelirin giderleri kapsama yüzdesi,

aylık sabit kullanım düzeyinin tüketicilere maliyeti, 24 saat tedarik, tarife düzeyi, bağlantı ücreti) performansları olağanüstü değil, ortalama düzeydedir. Fakat özel sektör iki göstergede nispeten iyi performans göstermektedir: Gelir toplama verimliliği ve 1000 bağlantı başına düşen personel sayısının en aza indirilmesi.

Genellikle özel sektörün kamu kesiminden daha etkin bir performansa sahip olduğu varsayılmaktadır. Çünkü teorik olarak piyasa ekonomisi kurallarına göre hareket eden firmaların siyasi kontrol altında bulunan bürokratik yapılardan daha iyi performansa sahip olmaları beklenmektedir. Fakat su hizmetlerinde özel sektörün kamu kesimi karşısında etkinlik düzeyinde önemli bir üstünlüğe sahip olmadığı farklı bölgelerde yapılan birçok çalışma ile ortaya koyulmuştur (Estache, Perelman ve Trujillo, 2005, s. 12; Kirkpatrick, Parker ve Zhan, 2006; Clarke, Kosec ve Wallsten, 2009; Estache ve Rossi, 2002; Saal, Parker ve Weyman-Jones, 2007; da Silva e Souza, de Faria ve Moreira, 2007). Nitekim Tablo 10 ile gösterilen yeniden belediyeleştirmeler sonucunda elde edilen çıktılar bu durumu desteklemektedir.

Tablo 10: Yeniden Belediyeleştirme Sonrası Çıktılar

Şehir	Sebepler	Çıktılar
Barcelona **Berlin** **Bordeaux** **Cordoba** **Grenoble** **Marseille** **Montpellier** **Paris** **Rostock** **Sofya** **Stuttgart** **Terrassa** **Valladolid** **Napoli**	*Genel Sebepler:* Özel sektör su yönetimindeki negatif çıktılar (su fiyatlarındaki artış, hizmet kalitesinde düşüş, şeffaflığın olmaması, yolsuzluk skandalları, özel sektör su yönetimlerinin meşruiyet kaybı).	*Berlin:* 440 milyon Euro tasarruf edilmiş ve su fiyatlarında %17 düşüş gerçekleştirilmiştir. *Grenoble:* 40 milyon Euro tasarruf etmiştir. *Hamilton:* 1.2. milyon Kanada doları tasarruf etmiştir. *Houston:* 2 milyon dolar (%17) tasarruf etmiştir. *Paris:* İlk yılda su fiyatlarında %8 düşüş ve 35 milyon Euro tasarruf etmiştir. Borçluluk miktarında önemli oranda bir azalış gerçekleştirilmiştir. *Genel çıktılar:* Su fiyatlarında düşüş, şeffaflıkta artış, suya erişimde sosyal adalette artış, su tüketiminin çevresel sürdürülebilirliğinin iyileşmesi, su yönetiminde katılımcılığın artması.

Kaynak: Turri, 2021, s. 6–8; Hall ve Lobina, 2012; Kishimoto, Petitjean ve Lobina, 2015, s. 119; Lobina, Weghmann ve Nicke, 2021.

Gelişmekte olan ülkelerdeki özel sektör yatırımı 1990'lı yıllarda zirveye ulaştıktan sonra düşmeye başlamıştır. Özel sektör katılım modeli, hiçbir yerde savunucuları tarafından vaat edilen abartılı beklentileri yerine getirememiş ve su sektöründeki özelleştirme süreci yaygın bir şekilde etkisini kaybettiği gibi, güçlü bir politik muhalefetle de karşı karşıya kalmıştır (Hall, Lobina ve Motte, 2005, s. 286).

Elde edilen veriler, küresel çapta -özellikle gelişmekte olan ülkelerde- yeniden belediyeleştirme yöneliminin güçlü olduğunu göstermektedir. Küresel olarak, yeniden belediyeleştirmeler 2000 yılında 2 ülkede 2 vaka olarak görülmüşken -ki bu tarihte yaklaşık 1 milyon insan etkilenmiştir- 2015 yılına gelindiğinde 37 ülkede 235 vaka ile 100 milyon insanı etkilemiştir. Son 15 yıl içerisinde, yüksek gelir grubuna ait ülkelerde 184 vaka gerçekleşirken; orta ve düşük gelir grubuna ait ülkelerde 51 vaka gerçekleşmiştir.

Yeniden belediyeleştirmelerin en çok yoğunlaştığı ülkeler yüksek gelir grubuna ait olan 94 ve 58 vaka ile sırasıyla Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Yüksek gelir grubundaki ülkelerde gerçekleşen hızlanma ile 2005 ila 2009 yılları arasında 59 vaka gerçekleşirken; 2010 ila 2015 yılları arasında 104 vaka gerçeklemiştir. 2009 yılı sonrasında yeniden belediyeleştirme vakaları iki kat artış göstermiştir. Orta ve düşük gelir grubuna ait ülkelerde yeniden belediyeleştir-

melerin hızlanması daha az belirgin olmasına rağmen ön plana çıkmış etkileyici vakalar şunları içermektedir: *Akra, (Gana); Almatı (Kazakistan); Antalya, (Türkiye); Bamako (Mali); Bogota (Kolombiya); Budapeşte, (Macaristan); Buenos Aires, (Arjantin); Conakry (Gine); Dar es Salaam (Tanzanya); Jakarta (Endonezya); Johannesburg, (Güney Afrika); Kampala (Uganda); Kuala Lumpur, (Malezya); La Paz (Bolivya); Maputo (Mozambik); ve Rabat (Fas).* Orta ve düşük gelir grubuna ait ülkelerde etkilenen insan sayısı yüksek gelir grubu ülkelerine göre çok daha fazladır (Lobina, 2017, s. 4).

Tüm bu dönüşüme rağmen bilinmelidir ki yeniden belediyeleştirme süreci kolay değildir. Çünkü bu süreçte özel şirketler tarafından açılacak olası davalar söz konusudur. Özel şirketlere verilen garantiler nedeniyle öngörülen kârlar için tazminat davası açılabilir. Dünya çapında 92 yeniden belediyeleştirme vakası, sözleşmenin iptal edilmesi ile gerçekleşirken, 69 vaka sözleşmenin geçerlilik süresinin bittikten sonra yenilenmemesi şeklinde olmuştur. Bu sözleşmelerin sürdürülemez oldukları süreç içerisinde anlaşılmasına rağmen, sürelerinin bitmesi beklenmiştir. Çünkü ülkeler dava süreleri bakımından zaman, tazminat nedeniyle de ciddi anlamda mali bir külfet ile karşı karşıya kalabilmektedir. Özelleştirmeler gerçekleştirilirken bu gibi olası riskler göz önünde bulundurulmalıdır (Lobina ve ark., 2014, s. 5–9).

Bu sürecin ana fikri şudur ki; yeniden belediyeleştirme, sadece özelleştirme öncesi duruma dönmekle ilgili değildir, özelleştirme başarısızlıklarından dersler çıkararak kamusal su yönetimini yeniden inşa etmektir. Bu nedenle, vatandaşların ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir su hizmeti sunmak için bir fırsat olarak görülmelidir. Yeniden yapılanma sürecinde bu dönüşüm özelleştirmenin aksine daha güvenilir, gerçekçi ve cazip bir seçenek olarak görülmektedir (Hoedeman, Kishimoto ve Pigeon, 2012, s. 106–107).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Neoliberal su politikalarına göre, su ekonomik bir mal olarak değerlendirilmektedir. Çünkü su kaynaklarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesi için suya atfedilen statünün değişmesi gerekmekte olup, suyun ekonomik bir mal olarak tanımlanması, aşırı fiyatlandırılmasını ve akabinde ticarileştirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu statü değişimi ise, beraberinde su yönetiminin değişmesine imkân vermektedir. Kamu kurumlarının etkin ve verimli görülmediği bu sistemde, su hizmetlerinde çeşitli özel sektör katılım yöntemlerinin uygulanması ile özelleştirmelerin önü açılmaktadır.

Halbuki su, insanların yanı sıra tüm canlı yaşamının sürdürülebilmesi için gerekli temel bir kaynaktır. Zamanla insanların yaşam şartlarının değişmesi; sanayileşme, göçler, nüfus artışı ve küresel ısınma gibi beşeri faktörler nedeniyle suya olan talep her geçen gün daha fazla artmaktadır. Bu bağlamda, suyun bir yönetim krizi içinde olduğu kabul edilebilir. Aynı zamanda, suyun ikamesiz bir kaynak olması ve yüksek değeri dolayısıyla, küresel şirketler tarafından su hizmetlerinin piyasada rekabete söz konusu edildiğinde elde edilecek çok yüksek kâr öngörüsü "su sektörü piyasası" düşüncesini oluşturmuştur. Bu yüksek kâr öngörüsü ile motive olan küresel şirketler, ülkelerin su hizmetlerini özelleştirmeleri için uluslararası çapta faaliyetlerde bulunmaktadır.

Küresel sermaye, su krizine karşı savunduğu piyasacı bakış açısını, su yönetiminde alternatifsiz tek çare olarak göstermektedir. Fakat bu piyasacı yaklaşım gerçeği yansıtmadığı gibi eğer su yönetiminde etkinlik ve verimlilik temel amaçsa, mevcut düzeni bir bütün olarak değiştirmek yerine (dünyada neredeyse su hizmetlerinin tamamı kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmektedir) eksikliklerin tespit edilip giderilmesi daha rasyonel bir davranış olarak görülmektedir. Üstelik özelleştirmeler neticesinde ulusal su hizmetleri küresel su şirketlerine tevdi edilmektedir.

Nitekim özelleştirmelerin tecrübe edildiği ülke örneklerine bakıldığında finansman, yatırım ve etkinlik bakımından başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir. Bu özelleştirmeler, su yönetimine alternatif bir çözüm olamadıkları gibi, ülkelere ek maddi külfetler de yüklemiştir.

Kamu kurumları ile özel şirketler arasındaki hizmet sunumlarının altında yatan temel paradigma farklılığı, su hizmetlerinin özel şirketler tarafından sunumunu imkansızlaştırmaktadır. Aksi takdirde; su adaleti, gelir durumu düşük kişilerin aleyhine olacak şekilde bozulacaktır. Çünkü hizmet sunumunda kâr maksimizasyonu amaçlayan özel şirketlerin, gelir durumunun düşüklüğü nispetinde su yoksunluğu çeken kimseleri dikkate almaları mümkün olamamaktadır. Su, talebinin fiyat esnekliği düşük bir kaynak olması nedeniyle vazgeçilmez niteliktedir ve bu bağlamda, gerçekleştirilecek fiyat artışları gelirin mecburi olarak suya harcanmasına neden olacaktır.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinin altında yatan nedenler ve farklı ülke örnekleri çerçevesinde özelleştirme uygulamalarının incelendiği bu çalışmada, uluslararası örgütler tarafından özelleştirmelerin kredi şartı olarak sunulduğu ülkeler (Hindistan, Arjantin, Bolivya ve Türkiye) bir yana, özelleştirmelerin herhangi bir zorlama olmaksızın gerçekleştirildiği Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde dahi diğer ülkeler için örnek teşkil edecek bir başarı söz konusu değildir. Üstelik bu gelişmiş ülkeler çeşitli düzenleyici kurumlar ve yasal düzenlemelerle su şirketlerini sıkı bir şekilde kontrol etmişlerdir. Öte yandan Grenoble ve Paris'te su hizmetlerinin yeniden kamu otoritesine geçmesiyle gösterdikleri performans artışı da ortadadır. Ayrıca yeniden belediyeleştirmeler sonucunda elde edilen kazanımlar göstermektedir ki kamu kesimine isnat edilen etkinsizlik, finansman yoksunluğu, yönetimsel kapasite eksikliği, esneklikten uzak aşırı bürokratik sürdürülemez bir yapıya sahip olduğu gibi özelleştirme yanlısı düşünceler dayanaksız kalmaktadır. İster bir politika (Fransa, İngiltere ve Ürdün) olsun, ister bir zorunluluk (Hindistan, Arjantin, Bolivya ve Türkiye) olsun, temel problemin suya olan neoliberal bakış açısında olduğu görülmektedir.

Uzun yıllardır dünyada neredeyse su hizmetlerinin tamamının kamu kesimi tarafından sunulması, aynı zamanda en çok deneyimin, uzmanlığın ve en iyi uygulama örneklerinin de kamu kesiminde olduğunu göstermektedir. Fakat kamu kesiminin temel motivasyonu kâr güdüsü olmadığı için neoliberal politika yanlıları tarafından kamu kesiminin geniş kaynak havuzu göz ardı edilmiş ve hatta özelleştirmeler zorunlu tutularak bu kaynaklardan yararlanılması engellenmiştir. Su hizmetlerinin yönetiminde etkinliğin ve yatırımların artırılması adına kamu kesiminin mevcut bilgi ve tecrübesinden faydalanılması ve daha katılımcı bir yönetim anlayışının gerçekleştirilmesi için kamu-kamu işbirlikleri ve topluluk temelli yaklaşımlar etkili olabilir. Böylece işlem maliyetleri, karmaşık sözleşmeler, tekel fiyatlandırma, ticari sır altında bilgi asimetrisi, kur riski ve meşruiyet kaybı gibi özel sektörün negatif çıktıları da söz konusu olmayacaktır.

Su, üretimi yapılamayan sayılı doğal kaynaklardan biridir. Su üretimi, su kaynaklarına çeşitli şekillerde müdahale edilerek su birikimi sağlanmasına ve böylece piyasada arz edilmesine neden olacaktır. Su kaynakları üzerinde gerçekleşecek bu müdahaleler suyun doğadaki yenilenme hızını yavaşlatarak temiz suya erişimi daha çok zorlaştıracaktır. Ayrıca, suyun ticarileşmesi yerleşik kültürün değişmesine neden olacak ve böylece suya olan talebi de etkileyecektir. Normal şartlarda piyasada üretimi gerçekleştirilen malların arzında devamlılık sağlanması için işgücü ve sermayeye ihtiyaç varken, su konusunda bu iki faktörün bir araya gelmesi arzın azalmasına neden olmaktadır. Teknik olarak piyasada arzı mümkün olan her hizmetin ticarileşmesi, tahmin edilenlerin yanı sıra, tahmin edilemeyen negatif sorunları da içerisinde barındırmaktadır. Bu çerçevede, suyun piyasada arzı teknik olarak mümkün olsa da sahip olduğu özellikler bakımından piyasaya konu edilemeyecek bir doğal kaynaktır.

Özelleştirmelerin başarısız olması, suyun sosyal, kültürel ve ekolojik rollerinin unutularak tamamen özel sektöre verilmede aceleci davranılmasından kaynaklanmaktadır. İnsanların ve çevrenin suya her zaman ihtiyacı vardır. Çevresel sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma gibi hedeflerin odak noktalarından biri sudur. Bu nedenle, su kullanımında etkinlik ve verimlilik sağlanmalıdır. Bu konuda şeffaflık, hesap verilebilirlik ve iyi bir gözetim altında kamu kesimi de üzerine düşeni yapmalıdır. Devletin su sağlama noktasında eksiklikleri giderilmeli ve güçlendirilmelidir. Unutulmamalıdır ki su doğası gereği kamusal bir maldır bu nedenle kâr maksimizasyonuna konu edilmemelidir.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma etik kurul izni gerektirecek kategoriye girmemektedir.
Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- M.P., N.S.; Veri Toplama- M.P., N.S.; Veri Analizi/Yorumlama- M.P., N.S.; Yazı Taslağı- M.P., N.S.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi M.P., N.S.; Son Onay ve Sorumluluk- M.P., N.S.
Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: This study does not fall into the category that requires ethical committee approval.
Peer-review: Externally peer-reviewed.
Author Contributions: Conception/Design of Study- M.P., N.S.; Data Acquisition- M.P., N.S.; Data Analysis/Interpretation- M.P., N.S.; Drafting Manuscript- M.P., N.S.; Critical Revision of Manuscript- M.P., N.S.; Final Approval and Accountability- M.P., N.S.
Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.
Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Abu-Shams, I., & Rabadi, A. (2003). Commercialization and public-private partnership in Jordan. *International Journal of Water Resources Development, 19*(2), 159–172.

Akdoğan, A. (2006). Latin Amerika'da su özelleştirmeleri. T. Çınar, & H. Özdinç (Ed.), *Su yönetimi: Küresel politika ve uygulamalara eleştiri* içinde (s. 179–223). Ankara: Memleket Yayınları.

Akgün, İ. (2010). Su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve buna karşı dünyada ve Türkiye'de yürütülen mücadeleler. *Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu*. Diyarbakır. Erişim Adresi: https://www.suhakki.org/wp-content/uploads/2011/03/dybkrsempweb.pdf

Alpaslan, N., Tanık, A., & Dölgen, D. (2008). *Türkiye'de su yönetimi sorunlar ve öneriler.* İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Apps, G. (2002). *Bechtel vs. Bolivia: Cochabamba's water bills from Bechtel.* Retrieved from The Democracy Center: https://democracyctr.org/archive/the-water-revolt/cochabambas-water-bills-from-bechtel/

Asian Development Bank. (2004). *Water in Asian cities: Utilities, performance and civil society views.* Asian Development Bank. Retrieved from https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28452/water-asian-cities.pdf

Assies, W. (2003). David versus Goliath in Cochabamba: Water rights neoliberalism, and the revival of social protest in Bolivia. *Latin American Perspectives, 30*(3), 14–36.

Babkin, V., Klige, R., & Vuglinsky, V. (2004). The earth and its physical features. In I. Shiklomanov, & J. C. Rodda (Eds.), *World water resources at the beginning of the twenty-first century* (pp. 1-18). Cambridge: Cambridge University Press.

Baer, W., & Montes-Rojas, G. (2008). From privatization to re-nationalization: What went wrong with privatizations in Argentina. *Oxford Development Studies, 36*(3), 323–337.

Bakker, K. (2001). Paying for water: water pricing and equity in England and Wales. *Transactions of the Institute of British Geographers, 26*(2), 143–164.

Bala, J., & Muniraju, Y. (2013). Privatisation of water resource management: Looking beyond profiteering. *Nitte Management Review, 7*(2), 70–78.

Barlow, M., & Clarke, T. (2004). The struggle for Latin America's water. *NACLA Report on the Americas, 38*(1), 15–43.

Bel, G., & Fageda, X. (2007). Why do local governments privatise public services? A survey of empirical studies. *Local Government Studies, 33*(4), 517–534.

Bluemel, E. (2004). The implications of formulating a human right to water. *Ecology Law Quarterly, 31*, 957–1006.

Bonnardeaux, D. (2009). The Cochabamba "Water War": An anti-privatisation poster child? *International Policy Network Report*, 1–18. Retrieved from https://fcpp.org/pdf/09-03-23-Cochabamba.pdf

Budds, J., & McGranahan, G. (2003). Are the debates on water privatization missing the point? Experiences from Africa, Asia and Latin America. *Environment and Urbanization, 15*(2), 87–114.

Buller, H. (1996). Privatization and Europeanization: The changing context of water supply in Britain and France. *Journal of Environmental Planning and Management, 39*(4), 461–482.

Bustamante, R. (2004). Water war: Resistance against privatisation of water in Cochabamba, Bolivia. *Revista de Gestión del Agua de América Latina, 1*(1), 37–46.

Casarin, A., Delfino, J., & Delfino, M. (2007). Failures in water reform: Lessons from the Buenos Aires's concession. *Utilities Policy, 15*(4), 234–247.

Clarke, G., Kosec, K., & Wallsten, S. (2009). Has private participation in water and sewerage ımproved coverage? Empirical evidence from Latin America. *Journal of International Development*, 327–361.

Corral, V. (2007). Water Privatization and ADB, Its impacts and responses from peoples' movements. *People's Forum on ADB.* Japan: Kyoto. Retrieved from http://am-net.org/water/0506/1_ADB_Water-privatization_vpc_kyoto_apr07_eng.pdf

Cuzan, A. (1979). A critique of collectivist water resources planning. *Western Political Quarterly, 32*(3), 320–326.

Çınar, T. (2006a). Su yönetimi ve finansmanında strateji, model ve aktörler. T. Çınar, & H. Özdinç (Ed.), *Su yönetimi: Küresel politika ve uygulamalara eleştiri* içinde (s. 43–91). Ankara: Memleket Yayınları.

Çınar, T. (2006b). Türkiye'de içmesuyu ve kanalizasyon hizmetleri: Yönetim ve finansman. T. Çınar, & H. Özdinç (Ed.), *Su Yönetimi: Küresel politika ve uygulamalara eleştiri* içinde (s. 227–252). Ankara: Memleket Yayınları.

Çınar, T. (2009). Privatisation of urban water and sewerage services in Turkey: Some trends. *Development In Practice, 19*(3), 350–364.

da Silva e Souza, G., de Faria,, R., & Moreira, T. (2007). Estimating the relative efficiency of brazilian publicly and privately owned water utilities: A stochastic cost frontier approach. *Journal of the American Water Resources Association*, 1237–1244.

Dore, M., Kushner, J., & Zumer, K. (2004). Privatization of water in the UK and France-What can we learn? *Utilities Policy, 12*(1), 41–50.

Downing, E., & Richards, P. (1998). *Water industry bills.* London: House of Commons Library Research Paper 98/117.

Dwivedi, G., & Dharmadhikary, S. (2007). *Water, private limited: Issues in privatisation, corporatisation, and commercialisation of water sector in India.* Bhopal: Manthan Adhyayan Kendra.

Elnaboulsi, J. (2001). Organization, management and delegation in the French water industry. *Annals of Public and Cooperative Economics, 72*(4), 507–547.

Estache, A., & Rossi., M. (2002). How different is the efficiency of public and private water companies in Asia? *The World Bank Economic Review*, 139–148.

Estache, A., Perelman, S., & Trujillo, L. (2005). Infrastructure performance and reform in developing and transition economies: Evidence from a survey of productivity measures. *World Bank Policy Research Working Paper.*

Falkenmark, M. (1989). The massive water scarcity now threatening Africa: Why isn't it being addressed? *Ambio*, 112–118.

Finnegan, W. (2002). *Letter from Bolivia: Leasing the rain.* 24.12.2018 Retrieved from The New Yorker: http://www.newyorker.com/archive/2002/04/08/020408fa_FACT1

Fiorelli, C., & Mele, M. (2017). Water gain: As a common good becomes a financial opportunity. *International Journal of Economics and Financial Issues, 7*(2), 626–630.

Geman, H., & Kanyinda, A. (2007). Water as the next commodity. *The Journal of Alternative Investments, 10*(2), 23–30.

Gleick, P., Wolff, G., Chalecki, E., & Reyes, R. (2002). *The new economy of water. The risk and benefits of globalization and privatization of fresh water.* California: Pacific institute for studies in development, environment, and security.

Globalization Challenge Initiative. (2001). *IMF and World Bank push water privatization and full cost recovery on poor countries*. Retrieved from https://www.iatp.org/sites/default/files/IMF_and_World_Bank_Push_Water_Privatization_an.pdf

Güler, A., Baran, A., Boztaş, N., Karabıyık, T., Kartal, F., Mutlu, G., . . . Tulumtaş, S. (1999). *Su hizmetleri yönetimi genel yapı.* Ankara: TODAİE.

Hachfeld, D. (2008). The remunicipalisation of water–some reflections on the cases of Potsdam and Grenoble. *The Public-Alternatives to Privatisation at the European Summer University of Attac.* Saarbrücken. Retrieved from http://www.who-owns-the-world.org/wp-content/uploads/2008/08/attac-summer-school-hachfeld.pdf

Hall, D., & Lanz, K. (2001). A Critique of the 2001 PricewaterhouseCoopers report on water services in Austria. Prinz-Eugen-Straße: Bundeskammer für Arbeiter und Angestellte. Retrieved from http://unpub.eclipse.homepagetool.ch/var/m_e/eb/eb3/24631/7248232-2001-12-W-Austria-PWC-en.pdf

Hall, D., & Lobina, E. (2001). Private to public: International lessons of water remunicipalisation in Grenoble, France. *AWRA Conference University of Dundee.* England.

Hall, D., & Lobina, E. (2007). International actors and multinational water company strategies in Europe, 1990–2003. *Utilities Policy, 15*(2), 64–77.

Hall, D., & Lobina, E. (2008). Water privatization. *Public Services International Research Unit*, 1–32.

Hall, D., & Lobina, E. (2009). The private sector in water in 2009. *Public Services International Research Unit*. Retrieved from http://gala.gre.ac.uk/1706/1/2009-03-W-companies.pdf

Hall, D., & Lobina, E. (2012). Water companies and trends in Europe 2012. *Public Services International Research Unit*, 1–43.

Hall, D., Lobina, E., & Motte, R. (2005). Public resistance to privatisation in water and energy. *Development In Practice, 15*(3–4), 286–301.

Hawley, S. (2000). Exporting corruption: Privatisation, multinationals and bribery. *The Corner House Briefing, 19*, 1–24.

HCSCE. (2000). *House of Commons select committee on the environment seventh report: Water prices and the environment*. Publications, environmental audit committtee: Retrieved from https://publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmselect/cmenvaud/597/59703.htm

Hoedeman, O., Kishimoto, S., & Pigeon, M. (2012). Looking to the future: What next for remunicipalization?, In M. Pigeon, D. A. McDonald, O. Hoedeman, & S. Kishimoto (Eds.), *Remunicipalisation: Putting water back ınto public hands* (pp. 106–112). Amsterdam: Transnational Institute.

Hürriyet. (2001). *En pahalı suyu çeşmeliler içiyor.* Erişim adresi: http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/en-pahali-suyu-cesmeliler-iciyor-39240779

Johnstone, N., Wood, L., & Hearne, R. (1999). The regulation of private sector participation in urban water supply and sanitation: Realising social and environmental objectives in developing countries. *International Institute Environmental and Development*, 1–20.

Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Su kaynakları yönetimi ve güvenliği özel ihtisas komisyonu raporu (11. Kalkınma Planı 2019–2023).* Ankara.

Kanakoudis, V., & Tsitsifli, S. (2014). Doing the urban water supply job: From privatization to remunicipalisation and the third pillar of the performance based service contracts. *Water Util Journal, 8*, 31–46.

Kayır, G., & Akıllı, H. (2006). Antalya su hizmetlerinde özelleştirme. T. Çınar, & H. K. Özdinç (Ed.), *Su yönetimi: Küresel politika ve uygulamalara eleştiri* içinde (s. 317–377). Ankara: Memleket Yayınları.

Kirkpatrick, C., Parker, D., & Zhan, Y.F. (2006). State versus private sector provision of water services in Africa: An empirical analysis. *The World Bank Economic Review. 20*(1). Retrieved from https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.476.5282&rep=rep1&type=pdf

Kishimoto, S., Petitjean, O., & Lobina, E. (2015). Reclaiming public water through remunicipalisation. In S. Kishimoto, E. Lobina, & O. Petitjean (Eds.), *Our public water future the global experience with*

remunicipalisation (pp. 112–127). Amsterdam/London/Paris/Cape Town/Brussels: Transnational Institute (TNI)/Public Services International Research Unit (PSIRU).

Lebowitz, M. (2010). *The socialist alternative real human development.* New York: Monthly Review Press.

Lobina, E. (2000). Cochabamba–water war. *Focus, 7*(2), 1–6.

Lobina, E. (2017). Water remunicipalisation as a global trend: Calling for progressive policies. *Encuentro de Ciudades por el Agua Pública.* Madrid.

Lobina, E., & Hall, D. (2001). UK water privatisation: A briefing. *Public Services International Research Unit (PSIRU)*, 1–30.

Lobina, E., & Hall, D. (2007). Experience with private sector participation in grenoble France, and lessons on strengthening public water operations. *Utilities Policy, 15*(2), 93–109.

Lobina, E., Kishimoto, S., & Petitjean, O. (2014). Here to stay: Water remunicipalisation as a global trend. *Public Services International Research Unit (PSIRU), Transnational Institute (TNI) and Multinational Observatory*, 1–16.

Lobina, E., Weghmann, V., & Nicke, K. (2021). Water remunicipalisation in Paris, France and Berlin, Germany. *Public Services International Research Unit*.

Loftus, A., & McDonald, D. (2001). Of liquid dreams: A political ecology of water privatization in Buenos Aires. *Environment and Urbanization, 13*(2), 179–199.

Marin, P. (2009). *Public-Private Partnerships for urban water utilities: A Review of experiences ın developing countries.* Washington: The World Bank.

Marvin, S., & Laurie, N. (1999). An emerging logic of urban water management Cochabamba, Bolivia. *Urban Studies, 36*(2), 341–357.

Milliman, J. (1959). Water law and private decision-making: a critique. *The Journal of Law and Economics, 2*, 41–63.

Morgan, B. (2011). *Water on tap: Rights and regulation ın the transnational governance of urban water services.* Cambridge: Cambridge University Press.

Muluk, Ç., Kurt, B., Turak, A., Türker,, A., Çalışkan, M., Balkız, Ö., . . . Zeydanlı, U. (2013). *Türkiye'de suyun durumu ve su yönetiminde yeni yaklaşımlar: Çevresel perspektif.* İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği-Doğa Koruma Merkezi.

Neto, F. (1998). Water privatization and regulation in England and France: A tale of two models. *Natural Resources Forum, 22*(2), 107–117.

Nickson, A. (1997). The public-private mix ın urban water supply. *International Review of Administrative Sciences, 63*(2), 165–186.

OECD. (2009). *Managing water for all: An OECD perspective on pricing and financing-key messages for policy makers.* OECD Publishing. Retrieved from http://www.oecd.org/env/resources/42350563.pdf

Oğuz, C., & Atvur, S. (2015). Direnişten iktidara: Bolivya'da toplumsal hareketlerin siyasal dönüşümdeki rolü. *Mülkiye Dergisi, 39*(2), 217–246.

Ökmen, M. (2004). Çevre ve politika. M. Marin, & U. Yıldırım (Ed.), *Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar* içinde (s. 327–365). İstanbul: Beta Yayını.

Rijsberman, F. (2006). Water scarcity: Fact or fiction? *Agricultural Water Management, 80*(1–3), 1–14.

Ruiz-Villaverde, A., González-Gómez, F., & Picazo-Tadeo, A. (2015). The privatisation of urban water services: Theory and empirical evidence in the case of Spain. *Journal of Regional Research*, 157–174.

Saal, D., Parker, D., & Weyman-Jones , T. (2007). Determining the contribution of technical change, efficiency change and scale change to productivity growth in the privatized English and Welsh water and sewerage industry: 1985–2000. *Journal of Productivity Analysis*, 127–139.

Saleth, R., & Dinar, A. (2004). *The institutional economics of water: A cross-country analysis of ınstitutions and performance.* Cheltenham-Northamton: Edward Elgar Publishing.

Sampath, A., Kedarnath, B., Ramanujam, C., Haidery, H., Rao, R., Arunachalam, R., . . . Jeet , V. (2003). Water privatization and implications in India. *Association for India's Development.* Retrieved from http://www.doccentre.org/docsweb/water/water_privatization.pdf

Sarı, S., & Tuluay, F. (2011). Küresel su yönetimi ve suyun ticarileştirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22*(22), 54–83.

Schiffler, M. (2015). *Water, politics and money: A reality check on privatization.* Switzerland: Springer.

Sohail, M. (2005). Domestic water supply-public private partnership. In J. Lehr, J. Keeley, & J. Lehr (Eds.), *Domestic, municipal and ındustrial water supply and waste disposal* (pp. 42–51). New Jersey: John Wiley & Sons.

Spronk, S. (2007). The politics of water privatization in the third world. *Review of Radical Political Economics, 39*(1), 126–131.

SUEN. (2021). *Water governance in Turkey.* İstanbul: Türkie Su Enstitüsü.

Tapia, L. (2008). Bolivia: The left and the social movements. *The new Latin American Left: Utopia Reborn*, 215–231.

Taşkın, T. (2006). Birleşik Krallıkta Su yönetimi ve özelleştirme süreci. T. Çınar, & H. Özdinç (Ed.), *Su yönetimi: Küresel politika ve uygulamalara eleştiri* içinde (s. 121–144). Ankara: Memleket Yayınları.

Topçu, F. (2006). Yerel yönetim birliği eliyle su özelleştirmesi: ÇALBİR Örneği. T. Çınar, & H. K. Özdinç (Ed.), *Su yönetimi: Küresel politika ve uygulamalara eleştiri* içinde (s. 379–405). Ankara: Memleket Yayınları.

Turri, V. (2021). Understanding European drinking water services remunicipalisation: A state of literature analysis. *Cities*, *120*, 1–14.

UN-Habitat. (2013). *Water and sanitation in the World's cities: Local action for global goals.* London: Earthscan Publications.

WHO, & UNICEF. (2017). *Progress on drinking water, sanitation and hygiene: 2017 Update and SDG baselines.* Geneva: WHO-UNICEF.

WHO, & UNICEF. (2019). *1 in 3 people globally do not have access to safe drinking water.* Retrieved from https://www.who.int/news/item/18-06-2019-1-in-3-people-globally-do-not-have-access-to-safe-drinking-water-unicef-who#:~:text=It%20is%20estimated%20that%201,who%20drink%20untreated%20surface%20water

Yaşar, S. (2007). *Türkiye'de kullanılan özelleştrime yöntemlerinin analizi.* İstanbul: Beta Basım (Aktarılan Kaynak).

Yıldız, D. (2007). *Su raporu, ulusal su politikası ihtiyacımız.* Ankara: Ertem Matbaa.

Yılmaz, G. (2013). *Suyun metalaşması: Kıtlığın nedeni kıtlığa çare olabilir mi?* İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Zerah, M., & Jaglin, S. (2011). Water in cities: Rethinking services in transformation., (s. 260–272). Retrieved from http://www.idfc.com/pdf/report/2011/Chp-17-Water-in-Cities-Rethinking-Services-in-Transfor.pdf